

SPECIALRAPPORT

PEJLEMÆRKER I AKTUEL FORSKNING OM LÆSNING

Jimmi Michelsen

INDHOLD

Forord	3
Indledning	6
Afgrænsning	7
Kapitel 1 Tendenser i børns, unges og voksnes læsevaner	9
Kapitel 2 Læsning i en tid med digitalisering	17
Kapitel 3 Læsningens betydning for menneske og samfund	24
Kapitel 4 Litteratur og empati	34
Summerende punkter	41
Interviewdel: Synspunkter på læsning	43

FORORD

I de senere år har læsning og virkningen af læsning været et særdeles omdiskuteret emne. I den offentlige debat har der været mange meninger om læsning, om læsningens betydning for den enkelte og samfundet, om virkningerne af læsning. Læsningens særlige kvaliteter er blevet prist til skyerne, og mange har dybt beklaget læsningens tab af betydning for forskellige aldersklasser.

Engagementet i diskussionen er ikke blevet mindre af de digitale mediers udbredelse og den store forandring af læsekulturen, de har ført med sig.

Det har på denne baggrund været et ønske i Bogpanelet og hos Bogpanelets følgegruppe at få belyst den nye viden, som i disse år er udviklet netop om læsning, især læsning af skønlitteratur. I sine diskussioner af, hvordan en sådan viden kunne lægges frem for en større offentlighed, var Bogpanelet fra starten opmærksom på, at der dels er tale om et vidtforgrenet vidensfelt, hvor det er umuligt at tilvejebringe et overblik, dels at der er mange forandringer i gang netop i kraft af digitaliseringen og den nye forskning heri.

Bogpanelet er ikke og skal ikke være en forskningsinstitution og kan derfor ikke løfte opgaven med at belyse alle nye forskningsresultater og ideer inden for forskningen i læsning. Men vi kan ved at vise visse pejlemærker i feltet pege på nogle tendenser og på nødvendigheden af forskning inden for feltet. Blandt mange mulige områder har vi i opdraget til rapporten prioriteret følgende spørgsmål:

- Hvilke tendenser er der i børns, unges og voksnes læsevaner?
- Hvad betyder digitaliseringen for vores læsning – og særligt læsning af litterære tekster?
- Hvilken betydning tillægges læsning og læsefærdigheder for mennesker og samfund?
- Hvad siger den aktuelle forskning om mulige effekter af litterær læsning?

Rapporten gør opmærksom på nogle af de mange forskningsdiskussioner og giver gennem referencer også ideer til videre studier i det store vidensfelt. Formålet med rapporten er netop især at vise, hvordan nyere forskning kan være med til at kvalificere diskussionen om læsning. Et vigtigt perspektiv er endvidere, at der peges på et behov for mere forskning inden for en række felter. Der er eksempelvis oplagt brug for mere viden om læsning som rekreativt og underholdende fænomen. Netop spørgsmålet om litteraturen som underholdning har ikke været i forskningens fokus, måske fordi netop underholdningsdimensionen er gledet i baggrunden til fordel for diskussioner om

læsningens dannelseseffekt. Opfattelsen af bogen som et "alvorligt" medie over for tv og radio som underholdningsmedie udfordres også af nye måder at møde litteraturen på, fx via streamingtjenester.

Et andet centralt spørgsmål er, hvorfor, hvordan og med hvilken betydning litteraturen bliver en del af et nyt tværmedialt kulturforbrug, hvor bøger, film og spil virker sammen. De digitale forandringer finder sted med en hastighed, som forskningen har svært ved at følge, og der er samtidig brug for at formidle al ny viden til de mange, der professionelt arbejder med læsning. Rapporten antyder kun elementer af dette felt, som vil blive behandlet af kommende rapporter fra Bogpanelet.

I tillæg til rapporten bringes otte interviews med forfattere og forskere, der har interesseret sig for den offentlige diskussion om læsning. I disse korte interviews kommer de med deres bud på, hvad de opfatter som den vigtigste viden om læsning lige nu inden for deres felt, og hvor de ser læsning, læsekultur og læseforskning bevæge sig hen i de kommende år. Vi håber, at deres personlige synspunkter yderligere kan fremme en debat om læsning.

De væsentligste pejlemærker i rapporten er følgende:

- Børns, unges og voksnes fritidslæsning er faldet de seneste 10-11 år; især læsning af længere og sammenhængende tekster er i tilbagegang.
- Nogle undersøgelser peger på, at læsning på papir har små fordele læseforståelsesmæssigt og foretrækkes af mange læsere frem for læsning på skærm. Det ser dog ud til, at nye digitale læseteknologier kan kompensere for en række af de svagheder, der forbindes med skærmlæsning.
- Begrundelserne for at læse skønlitteratur er bl.a. at opnå oplevelse, selvindsigt, demokrati, narrative kompetencer, helbredelse, fordybelse, underholdning og engagement.
- Flere empiriske studier peger på, at litteraturlæsning fremmer empati, men studierne er ikke entydige. Mange forskningsområder er optaget af empati og litteratur, bl.a. feltet narrativ medicin.
- Ved at pege på nogle hovedlinjer i forskning i læsning kan rapporten forhåbentlig kvalificere de mange debatter om læsning både i faglige sammenhænge og i den brede offentlighed. Samtidig viser den et behov for yderligere forskning og for en politisk interesse for og indsats omkring mere samlede nationale initiativer til fremme af læsning og viden om læsning.

Bogpanelet takker lektor Jimmi Michelsen for hans store arbejde med rapporten.

Bogpanelets sekretariat takkes for kyndig bistand.

På Bogpanelets vegne

Anne-Marie Mai

Formand

INDLEDNING

Denne rapport præsenterer vigtige pejlemærker i aktuel viden om læsning og især læsning af litterære tekster. Rapporten giver i oversigtsform svar på disse spørgsmål:

- Hvilke tendenser er der i børns, unges og voksnes læsevaner?
- Hvad betyder digitaliseringen for vores læsning – og særligt læsning af litterære tekster?
- Hvilken betydning tillægges læsning og læsefærdigheder for menneske og samfund?
- Hvad siger den aktuelle forskning om mulige effekter af litterær læsning?

Rapportens første kapitel præsenterer resultater fra udvalgte undersøgelser af danskernes læsevaner og sætter dem i forbindelse med tilsvarende nordiske og internationale resultater.

Rapportens andet kapitel beskæftiger sig med, hvad den digitale udvikling betyder for læsning både som begreb og i praksis. Kapitlet præsenterer udvalgte resultater fra den empiriske forskning i papir- og skærmlæsning. Der er særligt fokus på forskningsresultater, der omhandler læsning af længere og sammenhængende tekster, herunder litterære tekster. Der redegøres først kort for nogle principielle forskelle mellem papir- og skærmlæsning og mellem forskellige typer af skærmlæsning.

I rapportens tredje kapitel præsenteres synspunkter på, hvorfor det er vigtigt at læse, og hvilke betydninger litterær læsning tillægges. Kapitlet kortlægger nogle aktuelle begrundelser for at læse litteratur, idet disse fortæller noget om læsningens betydning.

Rapportens fjerde kapitel fokuserer på en omdiskuteret effekt af litterær læsning – nemlig empati. Bliver vi (mere) empatiske af at læse litteratur? Rapporten inddrager både teoretisk-filosofisk og empirisk forskning.

Rapportens femte kapitel er en opsummering.

Rapportens sidste del bringer interviews med forfattere og forskere, der fremlægger deres synspunkter på læsning. Synspunkterne lægger op til fortsat diskussion om kilderne til viden om læsning og læsningens betydning.

AFGRÆNSNING

Læseforskningen oplever i disse år en øget interesse fra en række forskellige felter og i det hele taget en større tværvidenskabelig tilgang (Balling, 2019). Forskning i læsning finder sted inden for neurovidenskab, kognitionsforskning, informations- og biblioteksvidenskab, litteratursociologi, lingvistik, didaktik, pædagogik, litteratur- og medievidenskab (ibid.). Der er tale om et forskningsområde med mange videnskabsteoretiske tilgange, metodologier og resultater – og deraf kompleksitet. Strengt taget lader 'læsning' sig ikke afgrænse, da det involverer en lang række aspekter ved den menneskelige adfærd, psyke og kultur.

Rapporten skal derfor ses som en introduktion til relevant og tilgængelig forskning inden for nogle af de mest aktuelle og omdiskuterede aspekter af læsning. Rapporten er tænkt som en opfordring til at søge uddybende oplysninger i de mange rapporter, artikler og bøger, rapporten henviser til, og i de kilder, der inddrages.

Udarbejdelsen af rapporten begyndte med en henvendelse til syv danske forskere, der har publiceret relevant forskning om emnet inden for de sidste fem år. Det drejer sig om forskerne Gitte Balling, Jesper Bremholm, Nina Berg Gøttsche, Anders Juhl Rasmussen, Bo Steffensen, Mette Steenberg og Birgitte Stougaard Pedersen. Forskerne har fået til opgave at udpege centrale kilder til viden om emnet – det være sig andre forskere, tidsskrifter, publikationer (fx reviews og metaanalyser) eller forskningsprojekter. Herefter er en søgning gået i gang efter genkomne og citerede forskningsresultater. Men også mindre og afgrænsede resultater er medtaget, hvis de skønnes at have relevans i en dansk kontekst.

De forskningsresultater, rapporten refererer, er fortrinsvis fremkommet i perioden 2000-2020, og kun forskning skrevet på enten dansk, svensk, norsk eller engelsk er taget i betragtning.

Det er klart, at en rapport i det omfang, der er tale om her, kun kan beskrive meget afgrænsede felter inden for læsning. Fx forholder rapporten sig ikke til problematikker vedrørende læsevanskeligheder eller læsning i samspil med fx skrivning og skriveundervisning. Rapporten forholder sig heller ikke specifikt til læsning af hypertekster, multimodale tekster, tværmedialitet (indhold, der går på tværs af en eller flere medieplatforme) og faglitteratur. Især den sidste genre er interessant, fordi mange læser faglitteratur for at blive underholdt, og fordi faglitteraturen har berøringsflader med skønlitteraturen. Det er dog for omfattende også at skulle komme ind på denne genre her.

Rapporten viser et spektrum af tilgange til læsning og tager således ikke udgangspunkt i en bestemt opfattelse af læsning. Rapporten formidler derved viden og forskningsresultater, der peger i forskellige retninger.

I forbindelse med udarbejdelsen af rapporten vil jeg gerne takke: Gitte Baling, lektor, ph.d., ved Institut for Kommunikation, Københavns Universitet, og lektor; Nina Berg Gøttsche, lektor, ph.d., ved VIA University College; Jesper Bremholm, seniorforsker, ph.d., ved Nationalt Videncenter for Læsning; Thomas Illum Hansen, forskningschef, docent, ph.d., ved Anvendt Forskning i Pædagogik og Samfund, UCL Erhvervsakademi og professionshøjskole; Anders Juhl Rasmussen, lektor, ph.d., ved Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet; Mette Steenberg, forsker, ph.d., ved Institut for Kultur og Samfund – Interactive Minds Centre, Aarhus Universitet; Bo Steffensen, lektor, dr.pæd., forfatter; Birgitte Stougaard Pedersen, lektor, ph.d., ved Institut for Kommunikation og Kultur – Æstetik og Kultur, Aarhus Universitet. En særlig tak går til Anne-Marie Fiala Carlsen, cand.scient.bibl. og bibliotekar ved Forskerservice, UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole, for den store støtte i litteratursøgningen. Endelig vil jeg takke professor Anne-Marie Mai, professor Nina Christensen og lektor Stine Reinholdt Hansen, der under udarbejdelsen af rapporten har bistået med råd og inspireret mig.

KAPITEL 1

TENDENSER I BØRNS, UNGES OG VOKSNES LÆSEVANER

Læseundersøgelser peger på, at danskernes læsevaner har ændret sig de senere år. Især børns og unges læsevaner har ændret sig i takt med den digitale udvikling. Børn og unge bruger en stadig større del af deres fritid på visuelle, digitale og sociale medier og læser ikke så meget som tidligere i fritiden – i hvert fald ikke længere og sammenhængende tekster som fx litterære tekster. Læseundersøgelser peger også på, at danske børn (sammen med svenske og norske) ligger lavt i OECD, når det handler om læselyst. Også hos voksne ses et fald i fritidslæsningen, hvis man ser det over en 10-årig periode. Faldet er størst hos kvinderne og dem med højere uddannelse. Nye tal tyder dog på, at danskernes læsevaner har stabiliseret sig de seneste år.

I det følgende vil centrale resultater fra udvalgte undersøgelser af danskeres læsevaner blive ridset op og perspektiveret til tilsvarende nordiske og internationale resultater. Det skal understreges, at det er undersøgelser af læsevaner – ikke af læsevner – der er i fokus. Undersøgelser af læsevaner er optaget af spørgsmål som: Hvem læser? Hvad læser vi, og hvor ofte? Hvornår læser vi, og hvordan læser vi? Resultater fra undersøgelser om elevers læselyst omtales også.

Resultaterne om læsevaner og -lyst hentes primært fra disse undersøgelser:

- Rapporten *Børns læsning 2017 – en kvantitativ undersøgelse af børns læse- og medievaner* (2018). Undersøgelsen er landsdækkende, og datagrundlaget er indsamlede svar fra 8.721 elever i 3.-7. klasse.
- Rapporten *PIRLS 2016* (2017). *PIRLS* er en international undersøgelse af udviklingen i læsekompetence blandt elever i 4. klasse planlagt af organisationen IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement).
- Årsrapporterne *Bogen og litteraturens vilkår 2019* og *Bogen og litteraturens vilkår 2020*. Årsrapporterne er udgivet af Bogpanelet, og datagrundlaget er tal fra Gallups årlige *Index Danmark*-undersøgelse. *Bogen og litteraturens vilkår* forsøger bl.a. at give svar på dette spørgsmål: Hvem læser hvor meget af hvilken litteratur?

- Specialrapporten *Læsning i tal. Metoder og resultater fra udvalgte internationale læseundersøgelser* (2017). Specialrapporten er udgivet af Bogpanelet og præsenterer data for større læsevaneundersøgelser i seks lande. Undersøgelserne er *Bogen og litteraturens vilkår 2016*, *Mediebarometern 2015* og *Norsk Mediebarometer 2015*, *Book Readership 1992-2014*, *Buch und Bundhandel in Zahlen 2016* og *Reading Habits Survey 2013*.

- Rapporten *PISA 2018. Danske unge i en international sammenligning*. Vibeke Thornhøj Christensen (red.). PISA er en sammenligning af 15-åriges kompetencer inden for læsning, matematik og naturfag i 79 lande (OECD). Undersøgelsen foretages hvert 3. år.

Det skal bemærkes, at der er grund til stor forsigtighed, når undersøgelser af læsevane sammenlignes. Undersøgelserne har både forskellige formål, afgrænsninger og metoder til indsamling og behandling af data.

Vaner i børns fritidslæsning

Ifølge *Børns læsning 2017* er der i perioden fra 2010 til 2017 sket et fald i, hvor ofte danske børn (fra 3. til 7. klasse) læser bøger i fritiden. Faldet er fra 61 % til 56 % i andelen af børn, der læser mindst flere gange om ugen (s. 14). Det fremgår samme sted, at antallet af børn, der sjældent og aldrig læser bøger i fritiden, er steget fra 25 % til 30 %.

Pigerne ser ud til at være dem, der bruger mest tid på læsning i deres fritid (ibid., s. 14). Men fra 2010 til 2017 er der registreret et større fald i læsetid hos pigerne end hos drengene (faldet er henholdsvis 9 % og 1 %) (s. 14). 68 % af pigerne læste i 2010 'mindst flere gange om ugen', mens det var 53 % af drengene (ibid.). Til gengæld er andelen af daglige læsere steget lidt hos drengene over denne periode.

Også i Norge og Sverige synes andelen af børn, der læser i deres fritid, at være faldende. Eksempelvis er der 10 % færre blandt de 15-årige, der læser i deres fritid i Norge i 2019 sammenlignet med 2009 (*PISA 2018. Norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag*, s. 16). De 15-årige er bl.a. blevet spurgt om, hvorvidt de læser i deres fritid, og hvor enige de er i udsagnet "Jeg læser bare hvis jeg må". Samme sted fremgår det, at lidt over halvdelen (51 %) af norske elever på 15 år slet ikke læser i deres fritid, men bruger mere tid foran skærmen (s. 17). Billedet er i store træk det samme i Danmark. Også her er der sket et fald i andelen af børn, der læser i deres fritid. Faldet er – som i Norge og Sverige – størst hos pigerne. Det er fra 6. klasse, at faldet er størst. Her svarer 21 %, at de læser hver dag (i 3. klasse er det 35 %).

Faldet i fritidslæsning ses bredt i befolkningen. Også voksne læser sjældnere bøger (både trykte og digitale) i deres fritid – se rapporten s. 13.

Lav læselyst blandt nordiske børn og unge

'Læselyst' er et begreb, der dækker over forskellige forhold i undersøgelser af børns læsning. Begrebet kan omfatte børns opfattelse af, holdning til og interesse for læsning, og læselyst-resultaterne kan være fremkommet via forskellige metoder og afgrænsninger. Resultaterne i det følgende må derfor tages med forbehold.

Ifølge *PIRLS 2016* (2017) er læselysten blandt børn i 3. og 4. klasse i Danmark og Sverige den laveste sammenlignet med de øvrige 12 lande i undersøgelsen (s. 145). Kun 20 % af de danske elever i 3. og 4. klasse fortæller, at de rigtigt godt kan lide at læse – i modsætning til 43 % internationalt (*PIRLS 2016*, s. 145). Også *PISA 2018* viser en relativt lav læselyst blandt danske 15-årige, især drengene (s. 81). Faktisk har danske børn væsentligt mindre læselyst end gennemsnittet for eleverne i OECD, og Danmark ligger sammen med Norge og Sverige i bunden blandt alle lande i *PISA 2018*, hvad angår læselyst (Tornhøj Christensen et al. *PISA 2018 Danske unge i en international sammenligning*, 2019, s. 81). Den lave læselyst bekymrer nogle forskere og skolefolk, fordi der synes at være en positiv sammenhæng mellem læselyst og udvikling af læsekompetence (ibid., s. 82).

Børns læsning 2017 nuancerer billedet af (danske) børns læselyst en smule. Undersøgelsen viser, at der er forskel på, hvordan drenge og piger forholder sig til læsning. Betydeligt flere piger i 3.-7. klasse forholder sig mere positivt end negativt til læsning end drenge (s. 24). Pigerne forholder sig overordnet mere positivt end drengene (tallene er henholdsvis 51 og 33 %). 28 % af drengene forholder sig negativt til læselyst – det gælder kun 14 % af pigerne. En forholdsvis stor del af eleverne forholder sig neutralt til læselyst. I undersøgelsen er eleverne bl.a. blevet spurgt om, hvad de tænker om at læse.

I Norden har Sverige den laveste læselyst, når det kommer til børn i skolealderen (i svenske rapporter bruges ikke ordet læselyst, men *læsemotivation*). Ifølge *PISA 2018* anser næsten 40 % af de svenske elever læsning for "sløseri med tid" (*PISA 2018*, s. 45-46). Det er ikke specificeret, hvilken type læsning det drejer sig om. Mellem 2009 og 2018 er andelen øget med ca. 10 %, og i samme periode er andelen, der læser "bare om de måste", øget med 17 % (tallet er ca. 57 %). At svenske elever har et negativt syn på læsning, bekræftes også i *PIRLS 2016*.

Børns brug af teksttyper og medier i deres fritid

Den type tekst, danske børn i 3.-7. klasse synes at bruge mest tid på, er beskeder på telefon, tablet eller PC, dvs. tekster fra digitale og sociale medier (*Børns læsning 2017*, s. 61). 70 % af alle børn læser denne type tekst hver dag. Herefter kommer tekster på websider, film, videoer og streamingtjenester (ibid.). 42 % af alle børn bruger 1-3 timer dagligt på YouTube og streamingtjenester, der dermed er de medietyper, danske børn bruger mest i fritiden. Til sammenligning bruger 43 % af alle børn op til 1 time om dagen til læsning af historier og tekster i bøger og blade. Interessen for bøger og blade falder med alderen (s. 111).

Piger synes at bruge mere tid end drenge på sociale medier (*Børns læsning 2017*, s. 16). Drenge bruger til gengæld dobbelt så meget tid om dagen på digitale spil. Disse og ovenstående resultater er fra 2017 og kan have ændret sig.

Lydbøger og e-bøger læses/høres ikke så ofte af børn som af voksne. Ifølge *Børns læsning 2017* svarer 79 % af børnene (i 3.-7. klasse), at de sjældent eller aldrig læser e-bøger (s. 16). Dette kan hænge sammen med, at eleverne foretrækker fysiske bøger, men der kan også være andre forklaringer. En fokusgruppeundersøgelse blandt 13-14-årige elever i Odder fra 2016 viser eksempelvis, at kun de færreste er bekendt med folkebibliotekernes digitale tilbud i form af eReolen (Balling, 2017). Dog viser nye tal, at antallet af udlån blandt skolebørn på eReolen har været i stærk stigning de seneste to år, og at det især er netlydbogen, der er i fremgang (*Bogen og litteraturens verden 2020*).

Nedenfor følger resultater, der fortæller noget om voksnes læsevaner.

Hvem læser mest skønlitteratur?

Ifølge rapporten *Læsning i tal* (2017) læser kvinder mere skønlitteratur end mænd, og de ældre læser mest og hyppigst, hvis man ser bort fra læsning i forbindelse med uddannelse og arbejde (s. 22). Personer midt i voksenlivet er dem, der sjældnest læser skønlitteratur. Uddannelse synes at spille en klar rolle i forhold til læsning af skønlitteratur. De med længere uddannelse læser mere end dem med kort (s. 29). Det er desuden en pointe, at de, der læser, i overvejende grad vælger fysiske bøger frem for eksempelvis e-bøger eller lydbøger (s. 32). De læsevaneundersøgelser, der indgår i *Læsning i tal*, er som nævnt foretaget i Sverige, Norge, Finland, Tyskland og England.

Resultaterne i *Læsning i tal* er fra 2013-16, men aktuelle undersøgelser, fx *Mediebarometer 2019* og *Mediebarometeren 2019*, synes at bekræfte dem. Ifølge *Mediebarometer 2019* og *Mediebarometeren 2019* læser norske og svenske kvinder mere end mænd i fritiden, og personer med højere uddannelsesniveau læser mere end personer med lavere. I Norge og Sverige er andelen af

boglæsere størst blandt de yngste og ældste læsergrupper. Som sagt er både *Mediebarometer* og *Mediebarometeren* nationale medievanundersøgelser. *Mediebarometerens* undersøgelse omfatter eksempelvis 25.000 tilfældigt valgte personer i alderen 9-79 år.

De seneste tal om danskernes læsevaner findes i *Bogen og litteraturens vilkår 2019* og *Bogen og litteraturens vilkår 2020*. Her fremgår det, at danskerne ikke læser skønlitteratur så hyppigt som tidligere, hvis man sammenligner med 2009 (*Bogen og litteraturens vilkår 2019*, s. 45). Men det fremgår også, at tallene har ligget nogenlunde stabilt fra 2016 (ibid.). Fra 2018-19 kan der konstateres et lille opsving for kvinder, der læser skønlitteratur ugentligt eller hyppigere, mens mændene de seneste tre år har ligget på et uændret niveau (*Bogen og litteraturens vilkår 2020*, s. 45). En lille stigning er der for ældre (over 70 år), der læser skønlitteratur ugentligt eller hyppigere (ibid.), og faldet hos de 30-60-årige, der læser ugentligt, er også aftagende.

Hvad læser vi helst, når vi læser skønlitteratur?

Nedenfor følger resultater om de mest populære genrer hos voksne og børn. Der henvises til de omtalte rapporter for en nærmere beskrivelse af resultaterne.

Krimien synes at være danskernes mest populære genre som fritidslæsning, og kvinder foretrækker den i højere grad end mænd (*Bogen og litteraturens vilkår 2019*, s. 44). Mænd foretrækker til gengæld humor, thriller, gysere, fantasy og science fiction i højere grad end kvinder (ibid.). En anden populær genre er historiske romaner. De undergenrer, der tiltaler voksne mest, er romaner og noveller (ibid.).

Ifølge *Børns læsning 2017* synes børn i 3.-7. klasse at være mest interesseret i humor, seriebøger, fantasy og science fiction. Med alderen falder interessen for humor og seriebøger, mens interessen for fantasy og science fiction er stigende (s. 74). Eventyr og faktabøger ligger også højt på prioriteringslisten hos børn, mens digte eksempelvis kun læses af ca. 7 % (også inden for denne genre læser pigerne mere end drengene, men de yngste læser mest). Piger prioriterer i højere grad bøger om kærlighed, realistiske bøger om børn og unge og fantasy, mens drenge prioriterer humor, fantasy og sport. Drengene læser flere tegneserier end piger. Gysere-, spøgelseshistorier og horrorbøger samt engelske bøger læses oftere af tosprogede end etsprogede.

Vi læser mindre hyppigt – men der er mere at læse

Danskerne læser mere skønlitteratur end faglitteratur i fritiden, og 37 % af danskerne over 12 år læser ugentligt skønlitteratur, heri inkluderet lydbøger (*Bogen og litteraturens vilkår 2020*, s. 45). Dette tal har været nogenlunde stabilt i 3 år. Ser man til derimod på udviklingen siden 2009, læser dansker-

ne mindre hyppigt skønlitteratur end tidligere. Faldet i hyppighed er størst blandt de unge og højtuddannede. Til gengæld læser de ældre (over 70 år) hyppigere.

Faldet i hyppighed skal ses i sammenhæng med, at antallet af udgivne skønlitterære titler på dansk er steget med hele 74 % siden 2010 (*Bogen og litteraturens vilkår 2020*, s. 8). Den største vækst er sket inden for kategorierne børnebøger og romaner i både analoge og digitale formater (eksempelvis er netlydbogen i stor fremgang – se nærværende rapport s. 15). Danskerne læser altså mindre hyppigt set over en 10-årig periode, men produktionen af skønlitteratur er vokset. Det er produktionen af faglitteratur også – med 13 % siden 2009. Inden for faglitteraturen synes især biografien at være en populær genre, men også bøger om sundhed, husholdning (herunder kogebøger) uddannelse og opdragelse har stor interesse (*Bogen og litteraturens vilkår 2020*, s. 9).

Faldet i både hyppighed og i antal læste bøger ses også i Norge og Sverige. Eksempelvis er andelen af norske boglæsere mellem 16-24 halveret fra 1991 (fra 28 % til 14 %). Boglæsning omfatter her ikke pensum- og faglitteratur. Oplysningen stammer fra publikationen *Bokforbruk, bibliotek og lesing i digitale tider* (2020). I publikationen fremgår det, at nordmændene i gennemsnit læser 8,5 bøger årligt, heri er inkluderet e-bøger. Dette tal er noget mindre end det, den norske bogbranche er nået frem til (tallet er 13,6 bøger om året).

I en ny rapport om svenskernes læsevaner – *Läsandets årsringar. Rapport och reflektioner om läsningens aktuella tillstånd i Sverige, 2020* – fremgår det, at andelen af litteraturlæsere er gået ned med en 1/10 i den svenske befolkning de sidste 25 år (s. 82). Rapporten bruger udtrykket ”tag del af litteratur” i stedet for litteraturlæsning, idet læsning omfatter både papir-, e- og lydbøger. Nedgangen er størst i grupperne børn og unge, højtuddannede voksne samt piger og kvinder. Faldet er sket på trods af et øget udbud af bogtitler og et højere uddannelsesniveau i befolkningen (s. 82).

Fysiske bøger foretrækkes, men digital læsning er i klar fremgang

Noget tyder på, at den fysiske bog stadig er det foretrukne format, når det gælder skønlitteratur, og bøgerne købes oftest i en fysisk boghandel og ikke på nettet. Ifølge *Danskernes Bogkøb 2020* er tallene henholdsvis 53,5 % og 18,4 % (s. 3). Kvinder læser lidt flere skønlitterære bøger i fysisk form end mænd, men mænd læser lidt flere e-bøger end kvinder. Dette resultat stammer fra *Bogen og litteraturens vilkår 2019* (s. 46), hvor det også fremgår, at den fysiske bog appellerer mere til de ældre end de yngre. Omvendt har lydbøger og e-bøger bedre fat i de unge end de ældre (ibid.).

At den fysiske bog stadig er det foretrukne format, ses også af tallene fra folkebibliotekernes udlån. Ifølge *Folkebiblioteker i tal 2019* (2019) udgør fysiske bøger 87 % af det samlede bogudlån (s. 7). Dog er der siden 2009 og frem mod 2018 sket et fald i antallet af udlånte fysiske bøger på 23 % (s. 7). Dette fald er ifølge *Bogen og litteraturens verden 2020* standset fra 2018 til 2019 (s. 34). Faktisk er der sket en mindre fremgang i udlånet af fysiske bøger i dette tidsrum (*Folkebiblioteker i tal 2019*, s. 7).

Udlån af e-bøger og netlydbøger, der streames fra eReolen, er steget markant de seneste år (26 % fra 2017 til 2018) (*Folkebiblioteker i tal 2019*, s. 7). I det hele taget er der sket en stigning i besøgstallet på folkebibliotekernes digitale tjenester (14 % fra 2014 til 2018) (ibid.). Tal fra eReolens udlånsstatistik viser, at de udlånte digitale titler i 2019 var 60 % netlydbøger og 40 % e-bøger (ibid.).

E-bøger og lydnetbøger i fremgang på bogmarkedet

Som nævnt er udlånet af e-bøger stigende i Danmark, og e-bogen har fremgang på bogmarkedet (*Bogen og litteraturens verden 2020*, s. 25). Generelt har forlagene øget deres digitale omsætning de sidste to år. E-bogssalget står ikke for den største omsætning i denne sammenhæng, men salget steg med 18 % i 2019 i forhold til 2018 (ibid., s. 24). E-bogen har ellers i en periode haft en nedadgående omsætningskurve (ibid.).

Netlydbogen er i stor fremgang i Danmark. Netlydbogen er hurtigere at anskaffe sig end den trykte bog, og den kan tilgås via mobiltelefon og tablet. I *Bogpanelets årsrapport 2016* omtales netlydbogen som en ”stille revolution”, og fra 2017 til 2018 er antallet af ’udgivne’ netlydbøger i Danmark steget med 60 % (*Bogen og litteraturens vilkår 2019*, s. 10).

I Sverige er netlydbogen også i fremgang, selvom den stadig er relativt marginal set i forhold til befolkningen som helhed. Ifølge *Mediebarometerens* undersøgelse fra 2018 bruger en gennemsnitlig svensker 25 minutter om dagen på bøger – heraf bruges 5 minutter på en lydbog (*Mediebarometeren 2018*, s. 7). Lydbogen bliver ofte set som en konkurrent til bogen, men det sår en svensk undersøgelse fra 2019 tvivl om (Hanner m.fl., 2019). Faktisk læser lydbogsbrugere fortsat trykte bøger, e-bøger osv. Lytning er altså ikke en erstatning for læsning – den er snarere et supplement (Hanner m.fl., s. 29-31). Den svenske undersøgelse gør i øvrigt op med flere myter om lydbogsbrugere, bl.a. at de fortrinsvis vælger lydbøger, fordi de finder trykte bøger besværlige at læse, og fordi de kan gøre andre ting, mens de læser (ibid.).

Opsummering

Nogle hovedtendenser i de undersøgelser, der er trukket frem i rapporten her, tyder på

- at der i Danmark, Norge og Sverige er sket et fald i fritidslæsningen hos børn, unge og voksne set over 10-11 år, selv om både produktionen af skønlitteratur og faglitteratur er stigende. Nye tal peger dog på, at faldet i fritidslæsningen er bremset inden for de seneste år – i hvert fald i Danmark.

- at faldet i fritidslæsningen hos de voksne er størst hos kvinderne og dem med længere uddannelse set over 10 år. Det er dog stadig kvinderne, der læser hyppigst og mest.

- at danske børn (i 3.-7. klasse) har lav læselyst sammenlignet med andre OECD-lande. Det samme gælder norske og svenske børn (Sverige har laveste læselyst i OECD).

- at danske børn og unge bruger en stadig større del af deres fritid på visuelle, digitale og sociale medier.

- at den fysiske bog stadig er det foretrukne medie, når det gælder læsning af litteratur, men at både e-bogen og lydbogen vækster på det danske bogmarked i disse år (samme tendens ses i Norge og Sverige). Især netlydbogen er i fremgang.

Størstedelen af rapporten er udarbejdet efter coronaepidemiens udbrud i marts 2020. Fra udbruddet og frem til nu er der sket forskydninger i danskeres læsevaner (fx øget udlån på eReolen) og bogkøb (fx øget digitalt salg hos forlagene), som kapitlet ikke kommer nærmere ind på. Først næste år – eller næste igen – kan vi se, om disse forskydninger har fået en mere vedvarende karakter. I skrivende stund undersøger forskningsprojektet *Lockdown Reading: The experience of Reading During Covid-19 Lockdowns* konsekvenserne af nedlukningen for læsernes litterære erfaringer og brug af litteratur. Forskningsprojektet er ledet af professor Tina Lupton fra Københavns Universitet.

KAPITEL 2

LÆSNING I EN TID MED DIGITALISERING

For ikke så længe siden blev læsning primært opfattet som det at udtrække mening fra trykte tekster. Sådan er det ikke mere. Nu foregår læsning i høj grad *digitalt*, dvs. via digitale medier såsom tablet, computer og mobil. Vi læser stadig mere og flere af disse tekster – både med og uden internetadgang – og på forskellige tidspunkter af døgnet. Det gælder også længere og sammenhængende tekster, herunder læsning af litterære tekster.

Læsning foregår altid via en teknologi

Den digitale udvikling har medført nye læsemåder og nye teksttyper, og den har gjort det tydeligere end før, at læsning altid foregår via en *teknologi* med nogle særlige brugsmuligheder – *affordances*. Som den hollandske bog- og medieforsker Adriaan van der Weel har peget på, gælder dette ikke kun for digitale teknologier, men også den fysiske bog med dens format, papirkvalitet, læseretningen på linjerne og mellem de nummererede sider, indholdsfortegnelse, forside med titel og forfatter osv. (van der Weel, 2011, s. 11-12). Disse umiddelbart banale forhold ved den fysiske bog gør noget ved læsningen – ligesom det gør noget ved læsningen at scrolle, swipe og klikke på links. Spørgsmålet er, hvad skærmen gør ved vores læsning – og især læsningen af længere og sammenhængende tekster som fx litterære tekster? Er fordybelsen og læseforståelsen eksempelvis den samme på papir som på skærm? Er nogle digitale teknologier bedre end andre, når det kommer til læsning?

I det følgende præsenteres nogle centrale resultater fra den empiriske forskning i papir- og skærmlæsning. Der er særlig opmærksomhed på læsning af længere og sammenhængende tekster, herunder læsning af litterære tekster (kapitlet omhandler ikke multimodale tekster). Forskningsresultaterne hentes fortrinsvis fra Anne Mangan (Mangan, 2013 og 2019), Gitte Balling (Balling, 2019) og fra Virginia Clintons (Clinton, 2019) og Pablo Delgados (Delgado et al, 2018) metaanalyser. Som optakt til nedslagene i de empiriske undersøgelser redegøres kort for nogle principielle forskelle mellem papir- og skærmlæsning og mellem forskellige typer af skærmlæsning.

At læse i en bog vs. at læse på en skærm

Et kendetegn ved den fysiske bog er den høje grad af stabilitet. Som teknologi har 'bogen' stort set været uforandret siden dens opståen, og den er blevet så naturlig for os, at den er blevet *transparent* (Bolter & Grusin, 1998). Vi (eller i hvert fald voksne) lægger nærmest ikke mærke til bogen som teknologi. Et

andet kendetegn ved den fysiske bog er, at teksten er konkret og 'fast'; teksten er så at sige fysisk sammenhængende med teknologien.

Med tekst på skærm forholder det sig anderledes; teksten er virtuel og fysisk adskilt fra teknologien. Teknologien, fx en tablet eller computer, kan vise og lagre et utal af tekster og andet audiovisuelt materiale. Dette har en række åbenlyse fordele såsom tilgængelighed og transportabilitet. Desuden kan teksten blive læst op, og skriftstørrelse, -type og linjelængde kan justeres, så teksten passer til læserens behov. Ordbogsfunktioner og annoteringsmuligheder er også fordele.

Men læsning på digitale teknologier rummer en fare for distraktion. Som den canadiske kognitionspsykolog Maryanne Wolf har påpeget, bliver vi hurtigt overfladiske læsere, når vi læser på en skærm; vi browser, surfer, vores opmærksomhed trækkes fra én stimulus til en anden – med konsekvenser, ingen kan forudsige (Wolf, 2018, s. 70). Desuden forbinder mange skærmlæsning med søgbarhed og effektivitet, mens den fysiske bog ofte associeres med duft og hygge (Balling, 2017; Mangen, 2013). En undersøgelse af læseforskeren Zakeriya Kazanci har tilsvarende vist, at mange studerende opfatter skærmlæsning som mindre behagelig og mindre engagerende end papirlæsning (Kazanci, 2015). De studerende i undersøgelsen foretrak derfor papirbøger frem for elektroniske tekster, selv om sidstnævnte er billigere og lettere at anskaffe.

Forskellige typer af skærmlæsning

Skærmlæsning dækker over en række forhold. Eksempelvis er der forskel på at læse tekster på en tablet og på en e-bogslæser. Tabletten kan implementere og vise en lang række modaliteter (lyd, video, grafik og tekst) og samtidig fungere som musikafspiller, kamera osv., mens e-bogslæseren kun kan bruges til én ting. E-bogslæseren er en såkaldt 'dedicated single-function'-devis (Mangen, 2016). Ligeledes er der forskel på at læse på computeren og læse på tablet, fx når det gælder længere tekster som skønlitteratur. Som den norske læseforsker Elise Seip Tønnessen har været inde på, kommer tabletten (i dette tilfælde en iPad) tættere på den læseoplevelse, vi kender fra den fysiske bog – i hvert fald fra et ergonomisk og sansemotorisk perspektiv (Tønnessen, 2014b). iPad'en, hævder Tønnessen, "er lett tilgjengelig og tas gjerne i bruk i en avslappet situasjon i godstolen; selve lesesituasjonen minner mer om det vi opplever når vi krøller oss sammen med en god bok." (ibid., s. 21). Ifølge Tønnessen og andre forskere er det en pointe, at vi ikke kun læser med øjnene og hjernen. Når vi eksempelvis læser en bog, møder vores hænder bogens materialitet i form af vægt, størrelse, papirkvalitet, brug af farver mv. Dette materielle og sansemotoriske perspektiv har især forskere inden

for det kognitive og eksperimentelle felt været optaget af (se fx Mangen og Schilhab, 2012, Hillesund, 2010). Ifølge disse forskere er læsning ikke kun en psykologisk, visuel og kognitiv proces – dvs. en proces, hvor hjernen oversætter visuelle tegn til en mental repræsentation af teksten. Læsning omfatter også et materielt aspekt: Vi kan bladere i teksten, dufte til og mærke papiret, understrege vigtige steder, overskue, hvor teksten starter og slutter. Meget tyder på, at de materielle aspekter påvirker vores læseadfærd og opfattelse af læsning (Hillesund, 2010; Mangen og Schilhab, 2012).

Resultater fra forskning i papir- og skærmlæsning

Den empiriske forskning i læsning på papir og læsning på skærm er omfattende og byder på mange forskelligartede resultater. Først og fremmest er der forskel på, hvilke læseparametre der undersøges. Det kan være læseforståelse, læsetid og metakognition (dvs. evne til at overvåge egen læseforståelse), men det kan også være oplevelse og engagement. For det andet er der forskelle i forskningsmetodologi. Hvilke teksttyper undersøges? Tager forskningen højde for testpersonernes alder, køn, etnicitet, uddannelsesniveau, læseformål og præference for enten papir- eller skærmlæsning? Bruges kvantitative og/eller kvalitative metoder til indsamling af data osv.? For det tredje er der forskel på, hvilke læseteknologier forskningen fokuserer på. Nogle undersøgelser omhandler skærmlæsning generelt – andre er enkeltstudier af læsning på fx iPad eller Kindle.

Fordybelseslæsning er vanskeligere på skærm

Et af de spørgsmål, den empiriske læseforskning har været optaget af, er, om skærmlæsning modvirker fordybelseslæsning. Flere studier tyder på, at det – generelt set – er tilfældet. Et studie foretaget i 2005 af den amerikanske biblioteks- og informationsforsker Ziming Liu (Liu 2005) viste, at vi bruger mere tid på at browse, skanne og finde nøgleord end på dyb og koncentreret læsning, når vi læser på en skærm:

The screen-based reading behaviour is characterized by more time spent on browsing and scanning, keyword spotting, one-time reading, non-linear reading and reading more selectively, while less time is spent on in-depth reading and concentrated reading. (Liu, 2005, s. 700)

At skærmen påvirker vores læseadfærd – ja, vænner os til at skimme og browse – er også en pointe i et studie fra 2010 af den norske læseforsker Terje Hillesund. Hillesund undersøgte læseadfærd hos en gruppe professionelle læsere (akademikere) og konkluderede, at skærmlæsning er mere diskonti-

nuert og overfladisk. Denne læseadfærd kan være hensigtsmæssig, når vi fx læser hjemmesider, men ikke, når vi skal fordybe os i en roman. Spørgsmålet er, hvad der sker, når mere og mere læsning foregår via skærm? Udgør den tiltagende skærmlæsning en trussel mod fordybelseslæsning? Det mener både Maryanne Wolf (se denne rapport s. 26) og den amerikanske litteraturforsker Katherine N. Hayles (Hayles, 2007). Unge, der vokser op med digitale medier og den høje grad af ”hyper attention”, der præger kommunikation i den digitale verden, vil have sværere ved at fordybe sig i længere og komplekse tekster (Hayles 2007, s. 187). Måske vil de også fravælge disse til fordel for kortere og mindre krævende tekster.

Liu, Hillesund og Hayles forholder sig generelt til skærmlæsning. Som det vil fremgå senere, viser flere studier dog, at forskningen må tage højde for den konkrete læseteknologi. Fx kan en tablet stimulere børns læselyst gennem visuelle og auditive udtryk og derved skabe en gunstig læsesituation (Kucirkova, Flewitt, & Messer, 2014). Nogle digitale læseteknologier ser ud til at være bedre end andre til bestemte teksttyper.

Læseudbytte ser ud til at være højere ved papirlæsning

Et andet spørgsmål, læseforskningen har været optaget af, er læseudbyttet (eller læseforståelsen), når vi læser på papir og på skærm. Hvis læseforståelsen halter, vil en række af de effekter, vi almindeligvis tilskriver læsning, svækkes eller måske helt udeblive. Det kan være effekter som oplevelse, indlevelse, fantasi og viden.

I en norsk undersøgelse fra 2013 har den norske forsker Anne Mangen m.fl. påvist en signifikant forskel i læseudbytte hos elever, der læste på papir, sammenlignet med elever, der læste på skærm (Mangen et al, 2013). I undersøgelsen blev 72 10.-klasseelever sat til at læse både en narrativ tekst og en fagtekst efterfulgt af forståelsesspørgsmål. Halvdelen af eleverne læste teksterne på papir, og halvdelen som pdf på skærm. Papirlæsningen gav i begge tilfælde bedre læseudbytte end skærmlæsningen, hvor eleverne skulle scrolle op og ned. Papirlæserne havde lettere ved at overskue og finde informationerne i teksten.

At der er fordele ved at læse på papir frem for på skærm, er konklusionen i en lang række empiriske studier. I en metaanalyse fra 2019 har den amerikanske forsker Virginia Clinton undersøgt 33 studier i perioden 2008-2018, der sammenligner papir- og skærmlæsning i relation til læseudbytte (’reading performance’), læsetid (’reading time’) og metakognition (’calibration of performance’) (Clinton, 2019). I metaanalysen indgår fortællende tekster (narrative text) og faktatekster (expository text), og der skelnes ikke mellem forskellige typer af skærmt teknologi. Konklusionen i Clintons metaanalyse er,

at der er små fordele ved at læse på papir, når det kommer til læseudbytte og metakognition (Clinton, 2019, s. 289). Til gengæld er der ikke forskel på, hvor lang tid det tog eleverne at læse den samme tekst på henholdsvis papir og skærm. Clinton diskuterer til sidst, om ”mind wandering” (s. 317), altså distraktion, kan være en forklaring på papirlæsningens fordele, og hun efterlyser mere viden om, hvordan forskellige medier distraherer læseren, hvad distraktionen betyder for læseudbyttet, og hvordan læserens præferencer påvirker læsningen (Clinton 2019, s. 318-319).

En anden metaanalyse – foretaget af læseforskeren Pablo Delgado m.fl. – viser større fordele i læseudbytte ved papirlæsning end Clintons metaanalyse (Delgado et al., 2018). Metaanalysen sammenfatter resultater fra 54 studier fra perioden 2000-2017 og med i alt 170.000 deltagere (børn, unge og voksne). Delgados metaanalyse viser desuden, at der er fordele ved papirlæsning, når der læses med tidspres frem for i eget tempo, og at papirlæsningen klarer sig bedst, når det kommer til mere komplekse informerende tekster. Metaanalysen pointerer dog, at det hverken er realistisk eller ønskeligt at undgå skærmlæsning. I stedet skal vi overveje, hvordan skærmlæsningen kan støttes, så den bliver lige så effektiv som papirlæsningen (s. 14).

Tekster med hyperlinks og multimedie-indhold indgår ikke i Delgado eller Clintons metaanalyser. Ifølge Delgado mangler vi stadig forskning i disses indvirkning på læseudbyttet (s. 14).

Nedenfor følger resultater fra nogle enkeltstudier om papir- og skærmlæsning i relation til litterær læsning.

Læsning af længere fiktionstekster ser ud til at være bedre på papir

I et empirisk studie fra 2019 har Anne Mangen m.fl. peget på, at den fysiske bog har fordele frem for e-bogslæseren, i dette tilfælde en Kindle DX, når det kommer til læsning af længere fiktionstekster (Mangen, Olivier & Velay, 2019). Undersøgelsen fokuserer på læseforståelse (reading comprehension), herunder parametre som indlevelse, hukommelse, evne til at identificere begivenheder i teksten og rekonstruere tekstens plot. I undersøgelsen blev deltagerne sat til at læse mysterie-fortællingen ”Lusting for Jenny, Inverted” af Elizabeth George i enten bogform eller via Kindle. Undersøgelsen viste, at deltagerne performede lige godt på en række af de nævnte parametre (s. 9). Men i forhold til kronologi og tidslig organisering (temporality) performede papirlæserne bedre end skærmlæserne (s. 1). Papirlæserne kunne bedre huske de tidslige forhold mellem begivenhederne, og de var bedre i stand til at rekonstruere plottet (lavede færre fejl i en rekonstruktionsøvelse). Forskerne bag undersøgelsen peger på, at føle- og berøringsaspektet ved den trykte tekst tilsyneladende er en bedre støtte under læsningen af lange tekster (s. 9) –

også selv om Kindles e-ink display har en høj lighed med papir. Papir giver i højere grad læseren ”materielle ankre” (Schilhab, 2017), der gør det lettere at orientere sig i teksten (s. 8). Forskning viser, at netop orienteringen er vigtig for læserens mentale repræsentation af det læste (Cataldo and Oakhill, 2000; Hou et al., 2017).

Mangens undersøgelse har specifikt fokus på læsning af en længere litterær tekst (uden hyperlinks eller multimedie-indhold), og undersøgelser af denne type er der indtil videre få af. Mangen efterlyser mere viden om, hvordan digitaliseringen påvirker emotionelle og motiverende aspekter i læsningen, og hun ønsker læsebegrebet revideret, så det i højere grad tager højde for de forskellige teknologier (tablets, e-bøger, laptops osv.) og deres ’underlag’ (papir, elektroniske ink-skærme, LCD-skærme osv.) i samspil med teksttype og læseformål.

Et revideret læsebegreb efterlyses også i det nordiske forskningsprojekt *Reading Between Media – Developing and Encouraging Children’s Multisensorial Reading in a Digital Age* (<https://projects.au.dk/reading-between-media/>). Forskningsprojektet er ledet af Birgitte Stougaard Pedersen og afsluttes i 2022. Projektet undersøger, hvad der karakteriserer børns multisensoriske læsning i den digitale tidsalder, hvilke kompetencer multisensoriske tekster skaber og forudsætter, og hvordan multisensorisk literacy bidrager til at inkludere børn med risiko for ikke at udvikle funktionelle læsefærdigheder. Forskerne bag projektet mener, at der er behov for at gentænke læsebegrebet i takt med den øgede adgang til apps, e-bøger og lydbøger, der appellerer multisensorisk (visuelt, auditivt og taktilt).

Den fysiske bog og ”rigtig læsning”

– resultater fra en dansk undersøgelse

Som nævnt peger flere undersøgelser på, at papirlæsning generelt opleves som mere egnet end skærmlæsning, især når det gælder længere og sammenhængende tekster. Blandt skærmlæsningens udfordringer er træthed på grund af baggrundslens, distraktion, manglende overblik over handlingen og plottet i teksten. Nogle af disse udfordringer nævnes også i Gitte Ballings fokusgruppeundersøgelse af 13-14-åriges oplevelse af at læse litteratur i deres fritid i henholdsvis en fysisk bog og på en iPad (Balling, 2018). Eleverne i undersøgelsen er overvejende enige om, at læsning på iPad’en ikke er ”rigtig læsning”. Dog har eleverne en langt mere positiv opfattelse af skærmen, når de eksempelvis læser Movellas (fanfiction i novelleform). Dette kan – mener Balling – hænge sammen med, at Movellas som genre er født digitalt. Movellas skrives, læses og kommenteres online og på skærm. At læse Movellas på skærm opleves som ”det rigtige”. Undersøgelsen peger således

på, at kulturelle normer også spiller ind på vores oplevelse af læsning, og at læseforskningen må interessere sig (mere for) teksttyper og motivation for læsning. Tilsyneladende overvinder børnene i undersøgelsen deres modstand mod digital læsning, når de læser en genre, der er født digital, og som de føler sig motiverede til at læse (s. 26). Denne pointe giver Balling anledning til at diskutere, om der er grund til ængstelse for den fysiske bogs fremtid og kommende generationers interesse for læsning (s. 26). Selv de mindst læsende børn i undersøgelsen læste – blot ikke så mange bøger eller kun, ”når de faldt over noget særligt godt eller noget for dem særligt interessant.” (s. 26).

Opsummering

Vi læser flere og flere tekster på skærm, men aktuel forskning viser

- at papirlæsning tilsyneladende har fordele, når det drejer sig om sammenhængende og længere tekster, herunder litterære tekster.
  - at det først og fremmest er læseforståelsen, der er bedre, når der læses på papir.
  - at papirlæsning foretrækkes i højere grad end skærmlæsning. Men kulturelle normer og forventninger spiller også ind. Præferencen for papirbøger er ikke nødvendigvis kognitivt bestemt.
  - at læseteknologier, både analoge og digitale, har forskellige affordances (brugsmuligheder), og at læseforskningen må interessere sig mere for tekstformater og læserens præferencer.
  - at der er mange ubesvarede spørgsmål i forskningen om digital læsning, og at den digitale udvikling går stærkt. Forskning i digital læsning må forholde sig til stadig nye teknologier.
-

KAPITEL 3

LÆSNINGENS BETYDNING FOR MENNESKE OG SAMFUND

Læsning er fundamentet for at tilegne sig viden og oplevelser og for at deltage i kulturen, i samfundslivet og på jobbet (Castles et al, 2018). Derfor har det vidtrækkende konsekvenser ikke at kunne læse. Også samfundsøkonomisk er konsekvenserne store: Analfabetisme koster hvert år den globale økonomi enorme summer, og hertil kommer indirekte 'omkostninger' i form af ulighed, social mistrivsel, ulykker på arbejdet, dårligt helbred fysisk og psykisk samt en række andre ting (ibid.). Ifølge UNESCO har 750 millioner unge og voksne og 250 millioner børn ikke tilstrækkelige læsefærdigheder. Ingen eller manglende læsefærdigheder er en vedvarende, global udfordring.

Læsning i forandring

Historisk set har læsning omfattet mange ting, og læseteknologierne har også ændret sig. For 5000 år siden foregik læsning via lertavler og papyrus – senere fulgte bogtrykkerkunsten, der gjorde det muligt at massefremstille bøger. I dag læser vi stadig mange (fysiske) bøger, men vi læser mere og mere på skærm, altså på computer, tablet og mobil. Vi 'læser' ikke kun skrifttegn, dvs. omsætter bogstaver til 'mening', men også billeder, grafik, emojis m.m. Tekster, der indeholder og kombinerer disse udtryksformer, kaldes *multimodale*. Multimodal læsning er fx at kunne fortolke piktogrammer, forkortelser og de tegnsystemer, der findes i lyd og billeder. Også lydbøger må nævnes i sammenhæng med nyere læseformer. Flere forskere (fx Have & Stougaard Pedersen, 2018) opfatter det at lytte til en lydbog som læsning – i hvert fald i betydningen "at genskabe et forestillingsindhold på basis af identifikation af tekstens ord" (*Den Store Danske* (2006)). Lydbøger 'læses' af flere og flere, jf. kapitel 1 i denne rapport.

Det, vi i dag forbinder med læsning, er overvejende indenadslæsning, dvs. individuel stillelæsning. Indenadslæsning kan føres tilbage til 1700-tallets begyndende individualisme og er derfor et relativt nyt fænomen (Ringgaard, 2014). Før indenadslæsningen praktiserede man højtlesning; det foregik typisk i klostre og i skrivestuer (Manguel, 1996). Højtlesningen gjaldt primært religiøse og spirituelle tekster og var derfor ofte forbundet med bøn og fordybelse. Senere – i 1800-tallet – blev højtlesning knyttet til litteraturlæsning i hjemmene. I dag er højtlesning ikke så udbredt som indenadslæsning, men højtlesningen ser med lydbogens fremgang ud til at vinde frem igen. Ellers foregår højtlesning i dag bl.a. i hjemmet, i skole- og uddannelsessystemet, i læseklubber samt terapi- og selvhjælpsgrupper, hvor deltagerne læser litte-

rære tekster højt for hinanden. Herhjemme praktiserer den frivillige forening *Læseforeningen* eksempelvis højtlesning med terapeutisk formål (se fx Steenberg, 2020).

Bekymring for børns og unges læsefærdigheder og -vaner

Læsning har tiltrukket sig mere og mere opmærksomhed de seneste 30 år. En del af opmærksomheden skyldes bekymring for især børns og unges læsefærdigheder og -vaner. Bekymring har der også været i Danmark. Ifølge den seneste PISA-undersøgelse (*Programme for International Student Assessment*) har 16 % af danske elever ikke tilstrækkelige læsefærdigheder (læsekompetencer), når de forlader skolen (Tornhøj Christensen et al. *PISA 2018 Danske unge i en international sammenligning*, 2019, s. 58), og PIRLS 2017 (*Progress in International Reading Literary Studies*) viser et generelt fald i læsekompetence blandt danske elever. Andelen af svage læsere er blevet større siden 2011, og Danmark er det land i Norden, der har færrest rigtigt dygtige læsere. Samtidig viser læsevaneundersøgelser, bl.a. *Børns læsning 2017*, at læselysten blandt børn og unge er faldende, og at både børn og voksne bruger mindre tid på at læse skønlitteratur i deres fritid end for 10 år siden (se kapitel 1). Den såkaldte 'dybdelæsning', dvs. den langsomme og kontemplative læsning af længere og sammenhængende tekst, er tilsyneladende i tilbagegang. Denne tendens ses også internationalt.

Det er værd at se nærmere på læsningens betydning i lyset af disse tendenser. Hvilken betydning tillægger vi det at kunne læse? Kapitlet fokuserer på læsning af litterære tekster, men først beskrives den generelle betydning af læsning, herunder dybdelæsning.

Hvilken betydning tillægger vi det at kunne læse?

Vi læser for vores egen skyld, vi læser i forbindelse med uddannelse og arbejde, og vi læser for at deltage i samfundet. Der er ingen tvivl om, at det at kunne læse – eller teknisk udtrykt *have læsekompetence* – er uhyre vigtigt. I *PISA 2018* beskrives læsekompetence som en kompetence til at kunne forstå, bruge, vurdere, reflektere over og engagere sig i tekster, så man kan opnå sine mål, udvikle sin viden og sine muligheder samt deltage aktivt i samfundslivet (*PISA 2018*, s. 9).

Læsning handler i denne definition ikke om at leve op til nogle specifikke krav, der stilles fx i en skolesammenhæng. Læsning handler om at fungere i nutidens samfund, med hvad det indebærer i forhold til uddannelse, arbejde, demokratiske institutioner, offentlige myndigheder og i den private sfære, fx at opnå personlige mål gennem læsning (Rosdahl, 2018, s. 6). Desværre har mange problemer med at læse. Som sagt peger undersøgelser på, at 16 % af

danske unge i alderen 15-16 år mangler læsefærdigheder, og flere steder i verden er tallet højere (se fx OECD's *Development Co-operation Report 2016*). Ifølge en dansk undersøgelse fra 2014 er der en tydelig sammenhæng mellem danske elevers læsefærdigheder i 15-16-års alderen og de sammes læsefærdighed 10-11 år senere (Rosdahl, 2014, s. 4). Der synes også at være en tydelig sammenhæng mellem læsefærdighed, og hvor godt man klarer sig senere i livet (ibid., s. 8). Her tænkes på uddannelse, arbejdsmarked og andre sociale sammenhænge (ibid.).

At læse længere og sammenhængende tekster

Som nævnt tyder noget på, at læsning af længere og sammenhængende tekster er i tilbagegang flere steder i verden. Det er et alvorligt problem, mener Maryanne Wolf, da læsning af denne type tekster udvikler både kognition, indlevelsessevne og fantasi (Wolf, 2018). Vigtigheden af at læse længere og sammenhængende tekster er også blevet understreget af det internationale forskernetværk E-READ (*Evolution of Reading in the Age of Digitisation*), der står bag den såkaldte Stavangerdeklaration. I deklARATIONEN lyder det sådan om læsning af længere tekster:

Reading long-form texts is invaluable for a number of cognitive achievements, such as concentration, vocabulary building and memory. Thus, it is important that we preserve and foster long-form reading as one of a number of reading modes (Mangen et al., 2019, s. 1).

At læse længere og sammenhængende tekster har således flere gevinster. I det følgende ses nærmere på betydningen af at læse litterære tekster.

Hvilken betydning tillægger vi det at læse litteratur?

I *Kognitiv litteraturredidaktik* (2011) har forskeren Thomas Illum Hansen samlet 15 udbredte begrundelser for at beskæftige sig med litteratur. Begrundelserne er hentet fra skole- og uddannelsesverdenen, men de fortæller noget om den betydning, litteraturlæsning tillægges i vores samfund. Beskæftigelsen med litteratur

1. giver oplevelser
2. giver kundskaber
3. er sprogudviklende
4. fremmer gode læsevaner
5. gør eleverne fortrolige med kulturarven
6. giver kendskab til og derfor forståelse for kulturel mangfoldighed

7. udvikler og styrker den personlige identitet
8. styrker den kulturelle identitet
9. modvirker udemokratiske vurderinger
10. skaber empatiske, tolerante og demokratiske elever
11. åbner for almene, eksistentielle problemstillinger
12. lader eleverne møde det æstetiske fremmedartede og udvikler den æstetiske bevidsthed
13. lader eleverne møde det historisk fremmedartede og udvikler den historiske bevidsthed
14. giver kundskaber om en anden historisk sammenhæng
15. giver kundskaber om litteratur, litteraturhistorie og litteraturterminologi og gør på den måde eleverne til bedre læsere. (Illum Hansen, 2011, s. 18-19)

Begrundelserne kan man finde i styredokumenter til skolen og gymnasiet, i læreplaner, lærebøger og rapporter, fx *Dansk litteraturs kanon. Rapport fra kanonudvalget 2004*. I kanonrapporten er det bl.a. begrundelserne kulturarv, demokrati og historisk sammenhæng, der skal legitimere, hvorfor elever i skolen og gymnasiet skal beskæftige sig med de 13 kanonforfattere. I læserapporten *På vej mod en national strategi for børn og unge* (udarbejdet af Danmarks Biblioteksforening i 2019) findes flere af begrundelserne også – fx mentalisering og empati. Men rapporten nævner også fantasi og kreativitet, ro, fordybelsesevne samt evnen til refleksion (s. 16).

De to svenske forskere Magnus Persson og Karin Sarsenov har set nærmere på begrundelserne for at læse litteratur i den svenske skole (Persson 2007; Sarsenov 2010). Litteraturlæsning hævdes at have værdi, fordi litteratur

... ger upplevelser och kunskap, är språkutvecklande och stärker såväl den personliga som den kulturella identiteten. Litteraturläsning ger förtrogethet med kulturarvet och förståelse för kulturell mångfald. Litteraturläsning främjar goda läsvanor. Att läsa litteratur motverkar odemokratiska värderingar och gör läsaren empatisk och tolerant. Litteraturstudierna ger kunskaper om litteratur, litteraturhistoria och litterär terminologi; kunskaper som gör eleven till en bättre läsare. (Persson, 2007, s. 218-219)

Som det fremgår, er der også her tale om ret forskellige begrundelser for at læse litteratur. Nogle begrundelser handler om det, man kunne kalde 'almen-dannelse' (fx fortrolighed med kulturarv og viden om litteraturhistorie). Andre begrundelser er redskabsorienterede og instrumentelle (fx fremmer gode læsevaner og læsefærdigheder). Endelig er der værdiorienterede begrundelser (fx modvirker udemokratiske holdninger).

Fælles for begrundelserne er dog, at de tilkender litteraturen en positiv værdi. At læse litteratur fører til noget godt – at læse litteratur er nyttigt. Magnus Persson har udtrykt skepsis over for flere af begrundelserne – især dem, der handler om national identitet og udviklingen af det gode menneske (Persson, 2007; Persson, 2012). Disse begrundelser er forældede, mener Persson, selv om de er udbredte i skolen og gymnasiet, læreruddannelsen samt i læsekampagner, læremidler om læsning og hos forfattere. Ifølge Persson eksisterer der en sejlivet forestilling om den gode litteratur i vores samtid – en forestilling, han kalder ”myten om den gode litteraturen”. Ifølge Persson er problemet, at begrundelserne ofte tages for gode varer eller forudsættes som noget, der sker automatisk (Persson, 2007, s. 219). Skal man ikke læse litteratur kritisk, som vi gør med andre medier? spørger Persson. I en tid, hvor litteraturundervisningens legitimitet er til diskussion – og det har den været ifølge Persson siden 1990’erne – er vi nødt til at gå kritisk til myterne om litteraturen.

Nedenfor uddybes nogle udvalgte nyere begrundelser for at læse litteratur. Der ses bort fra begrundelser, der drejer sig om underholdning og oplevelse. Mange læser litteratur for at blive underholdt, og i de senere år er der sket en stigning i oplæsningsarrangementer og litteraturfestivaler m.m., hvor læsning af bøger er i centrum, men hvor den sociale samtale om det at læse også er et bærende element. Underholdning og oplevelse betegner et mangefacetteret og komplekst felt.

Vi læser af hensyn til demokratiet

– Martha Nussbaum og Louise Rosenblatt

Ifølge den amerikanske filosof Martha C. Nussbaum læser vi litteratur – eller bør læse litteratur – af hensyn til demokratiet og samfundet (Nussbaum, 1995). Litteraturlæsningens vigtigste begrundelse er, at den kan skabe kritisk tænkende borgere. Nussbaum mener bl.a. på baggrund af sine studier i antik filosofi, at der er en klar forbindelse mellem litteratur, medfølelse og udvikling af demokratiske holdninger. Litteratur bidrager simpelt hen til menneskets indlevelsesevne og vurderingsevne (Nussbaum 1998).

Demokrati er også begrundelsen for at beskæftige sig med litteratur for den amerikanske litteraturpædagog Louise Rosenblatt. Rosenblatt begrundet litteraturlæsning både kollektivt og individuelt. I det nybrydende værk *Literature as Exploration* fra 1938 hævder hun, at læsning altid er en ’transaktionsproces’ mellem tekst og læser, og at det er i transaktionsprocessen, meningen skabes. Faktisk er transaktionsprocessen ny hver gang, læseren møder teksten – læsning er en unik begivenhed (Rosenblatt, 1995, s.

14). Når læsning af litteratur kan føre til skabelsen af demokratiske borgere, skyldes det, at læseren under læseprocessen får objektiveret sine erfaringer, følelser og idéer og dermed får udvidet sin forståelse af verden. Når vi læser litteratur, får vi viden om samfundet, kulturer, personligheder og situationer, men vi gør det ved aktivt at involvere os selv i læseprocessen (Rosenblatt, 1995, s. 45). Rosenblatt opfatter ligesom den tyske litteraturteoretiker Wolfgang Iser (Iser, 1974) læseakten som en transformation, en overskridelse af os selv (ibid., s. 21).

Vi læser for at få selvindsigt – Dennis Sumara

Den canadiske læringsteoriker Dennis Sumara er optaget af litteraturens evne til at fremme selvindsigt. I værket *Why reading literature in school still matters* (2002) hævder Sumara, at vi opnår selvindsigt ved at studere andres adfærd – ikke ved at studere os selv. Vi overfører vores viden om andre på os selv; det foregår automatisk og hele tiden. Denne overførsel gør forfattere også brug af, når de skriver (Sumara, 2002, s. 155). Forfattere skaber indsigt hos sig selv og læseren ved at opfange bidder af sansninger og erfaringer og finde orden i dem. Derfor får vi indsigt, når vi læser (og når vi skriver). Det er dog ikke ligegyldigt, hvilke tekster vi læser. Vi skal læse udfordrende tekster – tekster, der kan skaffe os indsigt i verdener, vi ikke ved eksisterer, og som er vigtige for vores identitetsarbejde (Sumara har mest unge læsere i tankerne).

Vi læser for at blive klogere på fortællinger – Jerome Bruner

Den amerikanske psykolog og læringsteoretiker Jerome Bruner mener, at vi skal læse for at udvikle narrative kompetencer. Disse kompetencer er nødvendige, hvis vi skal begå os i en verden fuld af fortællinger, af narrativer (Bruner, 1997; Bruner, 2002). Ifølge Bruner er narrative kompetencer vores vigtigste kulturelle redskab til at skabe mening, orden og retning i vores liv. Narrative strukturer findes til overmål i litteraturen, og det skyldes, at de findes i vores bevidsthed. Bruner taler i den forbindelse om kognitive skemaer, dvs. måder at opfatte og strukturere virkeligheden på. Vi møder altid verden via disse kognitive skemaer, som kan være mere eller mindre udbyggede og nuancerede. Det, litteraturen kan – i hvert fald hvis vi går reflekteret til den – er at træne og udvikle de kognitive skemaer (Bruner, 1997).

Vi læser for at fordybe os – Maryanne Wolf

Ifølge Maryanne Wolf (jf. s. 26) tilbyder læsning af især længere tekster det, hun kalder 'deep reading'. Deep reading beskrives på følgende måde af Maryanne Wolf og Mirit Barzillai:

By deep reading, we mean the array of sophisticated processes that propel comprehension and that include inferential and deductive reasoning, analogical skills, critical analyses, reflection, and insight. The expert reader needs milliseconds to execute these processes; the young brain needs years to develop them (Wolf & Barzillai, 2009, s. 32)

Wolf mener, det er vigtigt at kunne fordybe sig, for i fordybelsen foregår processer i hjernen, som kan skabe indsigt, erkendelse og kreativitet. Litterære tekster – men også andre teksttyper af en vis længde og kompleksitet – kan skabe denne fordybelse. Desværre er fordybelsen truet af nye medier, der fremmer en overfladisk og mere fragmenteret læseadfærd, mener Wolf (Wolf & Barzillai, 2009; 2018). Hun er bekymret for, om den digitaliserede og visuelle mediekultur helt vil udradere vores evne til fordybelseslæsning.

I værkerne *Tales of Literacy for the 21st Century* (2016) og *Reader, Come Home* (2018) har Wolf nøje beskrevet, hvad der foregår i bevidstheden, når vi dybdelæser. Der er tale om tre forbundne processer, nemlig *indførende processer* (fx aktivering af viden og skabelse af mentale billeder), *metakognitive processer* (fx analogisk tænkning og inferensdannelse) og *generative processer* (fx idégenerering og nye indsigter). Tilsammen danner disse processer dybdelæsningens kredsløb – *deep-reading circuit* (2018, s. 138). Wolf beskriver dybdelæsningen som en langsom og kontemplativ læsning, og læseformen er helt afgørende for, at vi kan opnå nye idéer, indsigter og erkendelser. Disse effekter tilbyder læsningen os, fordi litteraturen muliggør, at vi kan træde ud af vores egen og opleve andres bevidsthed; Wolf bruger udtrykket ”pass over” (Wolf, 2008, s. 43). Via litteraturen kan vi opnå ’perspektivskifte’ (Wolf, 2008, s. 7-8), og perspektivskiftet er centralt for udviklingen af fx følelser og empati.

Vi læser, fordi vi engageres – Rita Felski

Nogle læser med det formål at blive opslugt og ført ind i nye og anderledes verdener. I det fiktive rum kan vi møde personer, steder, miljøer eller begivenheder, vi måske kommer til at nære stærke følelser for, og bagefter har ’noget’ sat sig i os – et spor i form af en oplevelse eller en erfaring.

Oplevelser af den type har læse- og litteraturforskere beskrevet med begreber som omsluttet (immersed), henrykket (entranced), transporteret (transported) og opslugt (absorbed) (Bilandzic & Bruselle, 2017, s. 12). Begreberne dækker ikke over det samme, men de omhandler alle sanselige og oplevelsesbaserede aspekter af læsningen.

Den britiske litteraturforsker Rita Felski interesserer sig for det, der får os til at læse litteratur. Hvad er det, der engagerer os i teksten? Hvorfor er vi tiltrukket af teksten? Ifølge Felski har især de akademiske litteraturstu-

dier ikke beskæftiget sig nok med vores affektive og umiddelbare oplevelse af teksten – kort sagt vores engagement. I værket *Uses of Literature* (2008) kritiserer Felski de traditionelle akademiske tilgange til litteratur for at være drevet af ”analytisk upartiskhed, kritisk vagtsomhed, årvågen mistanke” (Felski, 2008, s. 2). Felski vil væk fra den læsemåde, som den franske filosof Paul Ricoeur har døbt ’mistankens hermeneutik’. Litterære tekster skal ikke læses for deres skjulte eller hemmelige indhold – eller som illustrationer af ideologi, indviklet litterær teori, litteraturhistorie etc. Litteraturen skal ikke afsløres, mener Felski. Hun er optaget af det, der engagerer os i litteraturen, men engagementet skal forbindes med kritisk læsning.

I *Uses of Literature* taler Felski om en særlig form for engagement, som hun kalder genkendelse og anerkendelse (*recognition*). Recognition kan eksempelvis være genkendelse i en romans hovedperson. Litteraturlæsning kan også opsluge og forføre – eller som Felski siger: fortrylle os (*enchantment*). Endvidere kan læsning give os viden om den sociale verden, vi lever i (*knowledge*) og chokere (*shock*), fx ved at overraske eller forskrække os. De fire former for tekstligt engagement kalder Felski ”mangesidede interaktioner mellem tekster og læsere” (Felski, 2008, s. 14-15). Som Louise Rosenblatt opfatter Felski læsningen som et samspil, en koproduktion mellem tekst og læser (ibid.).

I *Uses of Literature* giver Felski flere eksempler på, hvordan interaktionen mellem tekst og læser folder sig ud, og hun mener, at der skal bygges bro mellem lystlæsning og akademisk læsning, hvis litteraturundervisningen skal have appel i fremtiden. I Felskis seneste værk, *Hooked: Art and Attachment* (2020), understreger hun netop, at underholdning er en vigtig del af læseoplevelsen og ikke står i modsætning til en mere seriøs læsning (s. 54). Felskis synspunkt gælder også andre kunstarter end litteratur.

Vi læser for at få det bedre – biblioterapi og fælles læsning

Ifølge psykolog og forfatter Svend Brinkmann læser vi bl.a. litteratur ”for at få det bedre” (Mai et al., 2019, s. 313). Den begrundelse har i *biblioterapien* en særlig gyldighed. Biblioterapi er et begreb for en praksis, hvor mennesker målrettet opmuntres til at læse skønlitteratur som terapi. Biblioterapien har rødder tilbage i antikkens forestilling om tragedien som vej til sjælelig renelse (katarsis), og langt senere blev den brugt af bl.a. Sigmund Freud. I dag bruges biblioterapi overvejende som behandlingsform til personer med psykiske lidelser, fx depression, angst eller spiseforstyrrelser, men også ensomme, ældre og fysisk svækkede.

Biblioterapi findes i mange former, men det karakteristiske er, at ’patienten’ i vid udstrækning arbejder selvstændigt med litteraturen, enten en-

keltvis eller i grupper. Biblioterapien har ifølge den hollandske forsker Pim Cuijpers tiltrukket sig meget opmærksomhed, fordi den er billig og kan nå ud til patientgrupper, den traditionelle terapi ikke kan (Cuijpers 1997, 140). Flere forskere har dog kritiseret biblioterapien for ikke at have dokumenteret virkningen af sine formodede effekter (se fx Steenberg, Mette, 2020).

En udløber af biblioterapien er læseformen *fælles læsning*, der har vundet indpas i Storbritannien gennem The Reader Organisation (TRO) og herhjemme gennem den frivillige forening Læseforeningen (søsterorganisation til TRO). Læseforskeren Mette Steenberg, der også er initiativtager til Læseforeningen, beskriver fælles læsning som et supplement til den ordinære behandling – et supplement, der kan afhjælpe den sociale isolation, som mange oplever i forbindelse med sygdom, hvad enten den har somatisk eller psykisk karakter (Steenberg, 2013, s. 837).

Det terapeutiske i fælles læsning, som den praktiseres i Læseforeningen, ligger ikke som sådan i litteraturen, men skal tværtimod ”findes i en særlig oplevelsesorienteret og erfaringsbaseret personlig refleksionsform” (ibid., s. 836). I modsætning til den mere psykoterapeutiske biblioterapi handler fælles læsning ikke om helbredelse, men om at åbne et æstetisk erfaringsrum, som faciliterer aktiv deltagelse i æstetiske processer (se fx Dowrick C., Billington J., Robinson et al., 2012)

Ifølge Mette Steenberg trækker fælles læsning på to aspekter, der er til stede i al litterær læsning – et følelsesmæssigt aspekt, der handler om at gennemleve ”selvmodificerende” følelser, og et kognitivt aspekt, der handler om den ’online-mentaliseringsproces’, medlemmerne opnår, når de får feedback på egen læsning. Læsegruppen bliver derved ”... en form for realitetstjek, der udforsker, hvorvidt egne læsninger adskiller sig fra eller ligner andres læsninger, og samtidig hermed opøves vigtige metakognitive og sociale kompetencer.” (Steenberg, 2013, s. 838).

I praksis foregår fælles læsning ved, at en uddannet læsegruppeleder læser højt af en tekst, oftest en novelle eller et uddrag af en roman, i gruppen. Der gøres pause undervejs, hvor læsegruppelederen stiller åbne spørgsmål eller på anden måde inddrager medlemmerne i det læste. Spørgsmålene skal ”etablere en resonans mellem læser og det læste gennem fokus på stemninger, atmosfære og følelser, men også via de associationer, der opstår mellem de fiktive personers erfaringsunivers og deltagerens autobiografiske erindringer.” (ibid., s. 837). Det er således den personlige erfaringsbaserede oplevelse af det læste, der er i fokus – ikke egentlig litterær analyse (ibid., s. 838).

Læsegrupperne i Danmark dannes af foreningens vejledere og foregår bl.a. på plejehjem og genoptræningssteder, psykiatriske afdelinger, væreste-

der, i beskyttede boliger og i fængsler. Den nyeste forskning inden for fælles læsning og læsegrupper finder man i antologien *Reading and Mental Health* (2019), redigeret af den britiske litteraturprofessor Josie Billington.

Opsummering

Vi læser af mange grunde – for vores egen skyld, for uddannelse og arbejde og for deltagelse i samfundslivet. Ikke at kunne læse eller mangle læsefærdigheder har store omkostninger for menneske og samfund.

I kapitlet beskrives nogle aktuelle begrundelser for at beskæftige sig med litteratur. Begrundelserne fortæller noget om den betydning, litteraturlæsning tillægges i vores samfund. Begrundelserne drejer sig fx om litteraturlæsningsens evne til at

- skabe demokratiske samfundsborgere
  - fremme selvindsigt hos den læsende
  - fremme udviklingen af narrative kompetencer
  - skabe fordybelse og engagement
  - helbrede psykiske lidelser eller afhjælpe social isolation
  - åbne et æstetisk erfaringsrum.
-

KAPITEL 4

LÆSNING OG EMPATI

Dette kapitel følger op på det forrige om litteraturlæsningens betydning. Kapitlet omhandler den formodede sammenhæng mellem litterær læsning og empati. Gør læsning af litterære tekster os mere empatiske? Sammenhængen optager filosoffer, litterater og empiriske forskere, og også for skole- og uddannelsesverdenen er sammenhængen interessant. Der er således tale om et kernespørgsmål i forståelsen af litteraturlæsningens betydning for menneske og samfund.

Gør læsning os empatiske?

Det er en udbredt opfattelse, at vi lærer at forstå og leve os ind i andre mennesker ved at læse litteratur. Kort sagt, at vi bliver mere empatiske. Den tidligere amerikanske præsident Barack Obama brugte netop ordet empati, da han i et interview i *New York Review of Books* beskrev den vigtige rolle, romaner har haft i hans liv:

When I think about how I understand my role as citizen, setting aside being president, and the most important set of understandings that I bring to that position of citizen, the most important stuff I've learned I think I've learned from novels. It has to do with empathy. (Robinson, 2015)

Den formodede sammenhæng mellem litteratur og empati har de sidste 10-20 år fyldt mere og mere i international filosofi, teori og forskning – også uden for kredse, man traditionelt forbinder med emnet. Eksempelvis er der en voksende interesse for litteratur og empati inden for sundhedsområdet og medicinsk humaniora, særligt forskningsfeltet narrativ medicin. Empati udgør et tværvideenskabeligt interessefelt, der har mange forskellige tilgange og formål – men tilsyneladende også meget forskellige opfattelser af empati og af læsningens effekter. I det følgende præsenteres nogle centrale positioner i både den teoretiske og empiriske forskning.

Empati-begrebet

Ved empati forstås ofte vores evne til at forstå, hvordan andre mennesker føler, tænker og handler. Begrebet kan føres tilbage til det tyske ord "Einfühlung", men der langtfra enighed om, hvad empati er – ej heller, om empati er erhvervet eller medfødt. Den danske filosof Dan Zahavi, der har undersøgt empati-begrebets historie, mener eksempelvis det sidste. I *Self and Other*:

Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame (2014) argumenterer Zahavi for, at empati er en spontan måde at erkende verden og andre subjekter på. Empati er en slags åbenhed over for andre mennesker, som er givet med det at være menneske – det er ikke noget, vi lærer. Heller ikke ved at læse skønlitteratur.

Et andet synspunkt finder man hos Martha Nussbaum. I *Cultivating Humanity* (1998) argumenterer Nussbaum for, at netop læsning af skønlitteratur gør os empatiske – læsning medvirker til at 'kultivere' vores empati. Ifølge Nussbaum er det vores følelsesmæssige involvering i litteraturen, fx i hovedpersonens situation, der skaber denne effekt. Ved at læse litteratur – og her tænker Nussbaum primært på den kanoniske litteratur – bliver vi bedre til at forstå andre menneskers tanker, følelser og forestillinger. Læsning af skønlitteratur udvikler og 'finjusterer' vores sociale og moralske sans.

Den amerikanske litteraturforsker Suzanne Keen har også haft indflydelse på diskussionen om litteratur og empati, især i relation til romangenren. I værket *Empathy and The Novel* (2007) erklærer Keen sig enig med Nussbaum i, at litteraturlæsning i høj grad handler om empati: "There is no question, however, that readers feel empathy with (and sympathy for) fictional characters and other aspects of fictional worlds" (ibid., s. 15). Men for Keen er der ikke nødvendigvis sammenhæng mellem litteraturlæsning og menneskets adfærd og handlinger 'uden for' litteraturen. Keen taler i den forbindelse om den udbredte "empati-altruisme-tese" – dvs. forestillingen om, at vi bliver mere empatiske og dermed bedre mennesker ved at læse skønlitteratur. Keen argumenterer bl.a. med, at der i historien er mange eksempler på litteraturlæsende personer, der har udvist alt andet end empati over for deres omverden. Nazisten Joseph Goebbels, der var doktor i teater- og litteraturvidenskab, er nok det mest ekstreme eksempel.

Keen er også inde på, at det er meget lettere at leve sig ind i og føle noget for fiktive karakterer end virkelige personer. Faktisk tilbyder læsningen os et frirum fra de moralske forpligtelser, herunder empati, vi ikke har over for mennesker i virkeligheden.

Empathy and The Novel er et indflydelsesrigt værk og trækker på både narrativ teori, litteratursociologi og kognitionsvidenskab. Det indeholder en grundig undersøgelse af empati-begrebet og den internationale filosofiske og litteraturvidenskabelige litteratur om sammenhængen mellem litteratur og empati.

Empiriske studier om sammenhængen mellem litteratur og empati

I de seneste 10 år er der kommet en række internationale empiriske studier af sammenhængen mellem litteratur og empati – primært inden for psyko-

logi, kognitions- og neurovidenskab. Det er dog vanskeligt at danne sig et overblik over og sammenligne forskning i litteratur og empati pga. diversiteten i konceptualiseringer, paradigmer og metodologier. Nogle studier måler langtidseffekt af stimulus, nogle korttidseffekt, nogle studier tager højde for samspillet mellem empati, tekstens indhold og læserens livserfaring osv. Overblikket over forskningen kompliceres yderligere af, at empati ofte omtales i sammenhæng med andre beslægtede begreber såsom simulation, enactment, intercorporeity, literary imagination og Theory of Mind.

Nedenfor omtales nogle nyere empiriske studier om sammenhængen mellem litteraturlæsning og empati, der er blevet fremhævet i forskningslitteraturen.

Kidd og Castanos empati-studie

En række empiriske studier kan påvise en positiv sammenhæng mellem litteraturlæsning og empati. En metaanalyse foretaget af psykologerne David Dodell-Feder og Diana I. Tamir i 2018 omtaler eksempelvis positive 'korrelationer' i 14 nyere studier. De to psykologer konkluderer, at fiktionslæsning "fører til en lille, statistisk signifikant fremgang i social-kognitiv performance" (Dodell-Feder & Tamir, 2018). Fiktionslæsning sammenlignes i studierne med non-fiktion og ingen læsning. Andre studier, hvor der er fundet sammenhæng mellem litterær læsning og empati, er fx Mar, 2011; Mason & Just, 2009; Oatley, Mar & Djikic, 2012, Zunshine, 2006.

Et af de mest kendte empiriske studier er socialpsykologerne David Kidd og Emanuel Castanos "Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind", trykt i det internationale tidsskrift *Science* i 2013. Kidd og Castano bruger ikke begrebet empati, men – som titlen siger – Theory of Mind (ToM). Forfatterne nævner i artiklen, at ToM har en kognitiv side (evnen til at drage følgeslutninger i og gengive andres forestillinger og intentioner) og en affektiv side (evnen til at opdage og forstå andres følelser). I artiklen konkluderer Kidd og Castano, at litteraturlæsning blot 10-15 minutter om dagen øger både den kognitive og affektive side af ToM. Dog er effekten kun kortvarig, og det er kun læsning af kanonisk litteratur (fx Shakespeare eller Don DeLillo), der har en positiv effekt på ToM.

Kidd og Castanos studie gav anledning til optimisme i kredse, der beskæftiger sig med sammenhængen mellem læsning og empati. Studiet blev dog kritiseret få år efter af 3 hold psykologer, der ikke kunne eftergøre testen (se Panero et al., 2016). Psykologerne var enige med Kidd og Castano i, at læsning af skønlitteratur fremmer empati – men ikke, at der er evidens for hurtig effekt. Det danske tidsskrift *videnskab.dk*, der var begejstret for Kidd og Castanos studie i 2013, dækkede også kritikken af det. Overskriften i vi-

denskab.dk var: ”En bog er alligevel ikke en hurtig empati-’booster’”.¹

Andre empati-studier

Andre studier har vist, at der er en tydeligere sammenhæng mellem litteratur og empati, hvis læseren er følelsesmæssigt optaget af det læste (fx Bal & Veltkamp, 2013; Mar, Oatley & Peterson, 2009), og at man bør interessere sig mere for læserens personlighed i empati-studier (Koopman, 2015). Også mediet, læseren møder litteraturen gennem, kan have betydning for empati. Et studie af Mangen og Kuiken peger eksempelvis på, at den fysiske bog tilsyneladende har fordele frem for iPad'en, når det kommer til empati (Mangen og Kuiken, 2014). I Mangen og Kuikens studie beretter iPad-læsere om en lavere grad af narrativ sammenhæng og dermed følelsesmæssig involvering i teksten. Endelig kan der være forskel på, om testpersonerne generelt læser lidt eller meget litterær fiktion. Eksempelvis viser Koopmans studie fra 2015, at der er større empatiske reaktioner hos individer, der læser meget skønlitteratur (Koopman, 2015).

Empati og neurovidenskab

Empati er også et vigtigt begreb inden for neurovidenskaben. Forskere inden for denne videnskab har talt om såkaldte spejlneuroner, der ’tænder’, når en person udfører en handling og føler noget, og når personen ser andre, der har den samme oplevelse. Eksistensen af disse spejlneuroner kan indikere, at der er et biologisk grundlag for at føle empati (se fx Bufalari et al, 2007).

Men hvilken slags empati taler neurovidenskaben om? Den britiske litteraturforsker Ann Whitehead har kritiseret neurovidenskaben for ikke at have præciseret begrebet (Whitehead, 2017). Hvis vi ikke ved, hvad empati er, er skanninger, der kan lokalisere empatiens placering i hjernen, værdiløse. Den amerikanske litteraturforsker Ann Jurecic har også udtrykt skepsis over for den neurovidenskabelige tilgang. Jurecic opfatter empati som en kompleks og svært målbar størrelse: “Empathy is not simply a collection of individual components, but a complex and integrated experience and practice that, to date, has defied measurement” (Jurecic, 2011, s. 16).

Empati og narrativ medicin

Som nævnt spiller empati en vigtig rolle hos flere forskere inden for feltet narrativ medicin, grundlagt af den amerikanske litteraturprofessor Rita Charon ved Columbia University i New York i 2000. Forskningsfeltet skal her præsenteres kort.

---

¹ <https://videnskab.dk/kultur-samfund/en-god-bog-er-alligevel-ikke-en-hurtig-empati-booster>.

Den grundlæggende idé i narrativ medicin er, at beskæftigelsen med narrative fortælleformer kan udvikle den sundhedsprofessionelles evne til at lytte til og forstå patienters udsagn og fortællinger. På Columbia University udbydes kurser på medicinuddannelserne, hvor nærlæsning af litterære tekster, kunst og film spiller en væsentlig rolle – i tæt sammenhæng med refleksive skriveøvelser. Formålet med narrativ medicin er ifølge Rita Charon at styrke den sundhedsprofessionelles evne til ”radical listening” (<https://register.gotowebinar.com/recording/5895968784528030735>).

I Danmark tilbyder Syddansk Universitet og Aarhus Universitet kurser i narrativ medicin på medicinuddannelserne. På Syddansk Universitet er målet ”at udvikle narrative kompetencer hos de studerende og derved styrke sundhedsprofessionelles empati med og sociale forståelse for patienter og pårørende.”² Undervisningen og forskningen i narrativ medicin i Danmark indgår i de tværvideenskabelige programmer *Uses of Literature* og *Fra deltager til læseguide – et humanvidenskabeligt laboratorium for fælleslæsning og empowerment*. De to undervisere og forskere i narrativ medicin Anders Juhl Rasmussen og Anita Wohlmann har i en oversigtsartikel beskrevet narrativ medicin i Danmark og state of the art i empati-forskningen (Juhl Rasmussen & Wohlmann, 2018). I artiklen kan man læse, hvordan medicinstuderende på SDU arbejder med nærlæsning af tekster. At nærlæse en tekst er sammenligneligt med at ’læse’ et andet menneske:

Nærlæsning er således en systematisk metode til at åbne for betydninger og sammenhænge i en given litterær tekst, som både fokuserer på den enkelte detalje og på teksten som helhed. Tilgangen involverer ikke i videre omfang forfatterens biografi eller den historiske, kulturelle baggrund for teksten [...] Nærlæsning indebærer at læse nysgerrigt og ideelt set være opmærksom på hvert eneste ord i teksten, idet en forståelse af en kompleks narrativ har en tendens til at gemme sig i detaljerne. Denne træning i evnen til målrettet koncentration og åben nysgerrighed svarer antageligvis til det at lytte godt, fordomsfrit og nysgerrigt til, hvad en patient fortæller om sig selv i den kliniske praksis, og at tænke videre over, hvad patienten bevidst eller ubevidst udelader. (s. 270)

Narrativ medicin er baseret på, at narrativer er fundamentale i næsten al medicinsk praksis, og at arbejdet med at analysere og forstå narrativer i litteraturen gør lægestuderende bedre til at forstå de kliniske narrativer. I værket *The principles and practice of narrative medicine* (2017) foreslår Rita Charon, at der i arbejdet med litteraturen bl.a. fokuseres på tekstens fortællerstemme, på rumlige og tidslige strukturer samt metaforer.

2 https://www.sdu.dk/da/om_sdu/fakulteterne/humaniora/forskning/human_health/forskning/narrativ_medicin/ (lokaliseret 2020-12-03)

I en artikel fra 2020 har Anders Juhl Rasmussen og Morten Sodemann pointeret, at empati ikke handler om, at vi ”helt og fuldt kan forstå den andens tanker og følelser, der vil altid være en afstand” (Rasmussen & Sodemann 2020, s. 2). Men afstanden kan være kortere eller længere afhængigt af situationen og relationen (ibid.). Rasmussen og Sodemann pointerer også, at ”de fleste humanioraforskere anser det for muligt at påvirke det generelle empatiniveau hos et menneske” (ibid.). Det sidste er vigtigt i medicinstudiet, hævder Rasmussen og Sodemann, der henviser til et review fra 2011 foretaget af den tyske læge Melanie Neumann og hendes kolleger. I reviewet præsenteres evidens for, at ”det selvoplevede empatiniveau blandt medicinstuderende falder signifikant gennem deres uddannelse” (s. 1).

Narrativ medicin er et forskningsfelt i fremgang, men ifølge flere forskere mangler der stadig ”troværdige evalueringer af virkningen” af narrativ medicin – især langtidsvirkningen (Rasmussen & Wohlmann 2018, s. 262). I et systematisk review fra 2016 om effekten af narrativ medicin nævnes denne mangel også (Fioretti C, Mazzocco, Riva S, et al. 2016). I reviewet efterlyses en klar og fælles metodologi, så de forskelle forskningsresultater kan sammenlignes (ibid.).

Et forskningsprojekt ledet af forskerne Jens Søndergaard, Elisabeth Assing Hvidt og Christina Maar Andersen fra SDU er i gang med at undersøge danske lægestuderendes empati og evt. tab af empati over for patienter. Forskningsprojektet omfatter også undervisningsforløb, der inkluderer narrativ medicin (<https://sundhedspolitisktidsskrift.dk/nyheder/1620-medicinstuderendes-empatiske-evner-skal-kortlaegges.html>). Projektet blev påbegyndt i 2019 og afsluttes i 2025.

Empati og undersøgende litteraturundervisning

Empati er også et centralt begreb i udviklings- og forskningsprojekt *Kvalitet i dansk og matematik* (2016-2019), der har til formål at fremme en søgelsesorienteret tilgang i dansk og matematik i grundskolen. I et review i tilknytning til den danskfaglige del har forskerne bag kortlagt væsentlig forskning om litteraturlæsning og empati (se <https://laeremiddel.dk/wp-content/uploads/2017/12/Forundersøgelse-delrapport-2-dansk.pdf>). Empati knyttes i forskningsprojektet sammen med udvikling af fortolkningskompetence hos eleverne og med danskfagets dannelsesopgave (Hansen & Elf 2016, s. 7). To vigtige studier i forskningsprojektet om emnet er Koopman & Hakemulder (2015) og Bal & Veltkamp (2013).

Opsummering

Der er stor interesse for sammenhængen mellem litteraturlæsning og empati, bl.a. inden for forskningsfeltet narrativ medicin. Flere empiriske studier kan dokumentere positive korrelationer mellem litteraturlæsning og empati. Vi bliver faktisk mere empatiske af at læse litteratur. Nogle forskere inden for filosofiske og litteraturvidenskabelige områder har dog – direkte eller indirekte – stillet kritiske spørgsmål til den empiriske forskning. Spørgsmålene er bl.a.

- hvad er empati som begreb?
- hvor længe varer empati-effekten?
- hvilken type litteratur funderes resultaterne på?
- kan empati læres og aflæres?
- kan empati måles i test?

Forskningen i læsning og empati ser ud til at fortsætte i de kommende år. Nye projekter baseret på internationalt samarbejde er undervejs i forskellige danske forskningsmiljøer.

KAPITEL 5

SUMMERENDE PUNKTER

Rapporten har forsøgt at give svar på disse spørgsmål:

- Hvilke tendenser er der i børns, unges og voksnes læsevaner?
- Hvad betyder digitaliseringen for vores læsning – og særligt læsning af litterære tekster?
- Hvilken betydning tillægges læsning og læsefærdigheder for menneske og samfund?
- Hvad siger den aktuelle forskning om mulige effekter af litterær læsning?

Det er ikke rapportens hensigt at vurdere eller diskutere svarene – kun at fremlægge dem. Nedenfor følger en kort gennemgang af de væsentligste pointer:

Hvilke tendenser er der i børns, unges og voksnes læsevaner?

Rapporten har set nærmere på resultater fra både danske og internationale undersøgelser om børns, unges og voksnes læsevaner og -lyst. Der tegner sig et billede af, at børns, unges og voksnes fritidslæsning er faldet de seneste 10-11 år, og at især læsning af længere og sammenhængende tekster er i tilbagegang. Meget tyder desuden på, at især børn og unge bruger en stadig større del af deres fritid på digitale og sociale medier. Dette gælder også i Norge og Sverige samt en række andre lande. Endelig har børn i Norden en ret lav læselyst sammenlignet med andre lande i OECD. Det er dog en pointe, at sammenligninger af læseundersøgelser – især om læsevaner og -lyst – er vanskelige pga. metodiske forskelle.

Hvad betyder digitaliseringen for vores læsning – og særligt læsning af litterære tekster?

Rapporten ser først nærmere på nogle principielle forskelle på papir- og skærmlæsning og på forskelle mellem forskellige typer af skærmlæsning. Herefter opridses centrale forskningsresultater, der sammenligner effekten af papir- og skærmlæsning af længere og sammenhængende tekster, herunder litterære tekster. Der tegner sig et billede af, at læsning på papir har små fordele læseforståelsesmæssigt og i højere grad foretrækkes frem for læsning på skærm. Læseforskere peger dog på, at kulturelle normer og forventninger kan spille ind, og at læseforskningen i fremtiden bør interessere sig mere for tekstformater og læserens præferencer. Også læseteknologien er vigtig at un-

dersøge nærmere. Nye digitale læseteknologier kan kompensere for en række af de svagheder, vi forbinder med skærmlæsning.

Hvilken betydning tillægges læsning og læsefærdigheder for menneske og samfund?

At kunne læse har kolossal betydning for vores liv. Læsning er en betingelse for at kunne uddanne sig og for at deltage i kultur- og samfundslivet. Læsning er dog mange ting. I rapporten ses nærmere på en række aktuelle begrundelser for at læse litteratur, idet disse begrundelser fortæller noget om den betydning, samfundet tillægger litteraturlæsning. Begrundelserne er eksempelvis oplevelse, selvindsigt, demokrati, narrative kompetencer, helbredelse, fordybelse og engagement.

Hvad siger den aktuelle forskning om mulige effekter af litterær læsning?

Rapporten fokuserer på en omdiskuteret effekt af litterær læsning – nemlig empati. Empati bruges ofte som begrundelse for at beskæftige sig med litteratur i læreplaner, læsekampagner og hos forlag og forfattere. Flere empiriske studier peger på, at litteratur fremmer empati, men studierne er ikke entydige. I forskningen er der fx uenighed om, hvad empati-begrebet dækker over, om empati kan måles i test, og hvilken litteratur der skaber den. Ikke desto mindre er mange forskningsområder optaget af empati, bl.a. feltet narrativ medicin.

INTERVIEWS

DER SKAL STØRRE FOKUS PÅ DEN FØLELSMÆSSIGE SIDE AF LÆSNING

Interview med Rita Felski, ekspert i brugen af litteratur og professor ved Syddansk Universitet og University of Virginia, USA.

OM RITA FELSKI

Foto: David Binzer/SDU

Britisk litteraturteoretiker og professor i engelsk litteratur ved University of Virginia og ved Syddansk Universitet, hvor hun er Niels Bohr-professor på projektet *Uses of Literature*, Danmarks Grundforskningsfond. Hun spiller en meget central international rolle i den såkaldt "postkritiske" tilgang til litteratur. Felski har også været redaktør for det førende internationale tidsskrift *New Literary History*. Har skrevet en række litteraturteoretiske værker, blandt andet *Uses of Literature*, *The Limits of Critique* og *Hooked Art and Attachment*.

Hvad er den vigtigste viden om læsning inden for dit område lige nu?

"Det første, man skal holde sig for øje, er, at interessen i læsning er relativt ny på de litterære institutter. Det har været en udbredt opfattelse, at litteraturen har værdi i sig selv, at tekster alene var ord på papir, og at litteraturen var adskilt fra det øvrige samfund. I dag ved vi, at læseren naturligvis er afgørende for litteraturen. Den kan kun eksistere i kraft af læseren. Eller mere præcist: Læsere, i flertal. For et årti siden talte man meget om "læseren", som ofte var en abstrakt størrelse, og som regel lignede en professor. Nu er der langt større opmærksomhed på, at læsere er forskellige: man har forskellige socio-økonomiske baggrunde, forskellige køn, foretrækker noget forskelligt, hvad angår læsevaner og temperament. Det interessante ved at studere læsning er ikke mindst, at flere andre discipliner involveres: for eksempel sociologi, psykologi og de institutionelle rammer. Der foregår noget meget komplekst, når vi læser, og der er forskel i oplevelsen, når man læser eksempelvis en spionthriller, frem for hvis man læser Knausgård. For mit eget vedkommende er også sundhedsstudier relevante, når vi i forskningsprojektet "Uses of Literature" eksempelvis undersøger, hvordan litteratur kan hjælpe cancerpatienter og hjælpe dem, der hjælper de syge. Lige nu udkommer en del romaner om eksempelvis Alzheimers, og det peger alt sammen på det, en

ekspert med et berømt citat har sagt, at ”Litteratur er et redskab til livet”.

Hvordan påvirker digitaliseringen vores læsevaner?

”På en måde er der ikke ændret så meget, som man engang troede. Man troede, at fysiske bøger ville forsvinde og Kindles m.m. ville tage over. Det er ikke sket. Min opfattelse er, at procentdelen af e-bøger stadig er lav og i hvert fald lavere end andelen af trykte bøger. Læsere er knyttede til trykte bøger, for læsning er ikke bare en mental proces, der handler om at dechiffrere en tekst, det er også en fysisk oplevelse. Det taktile er vigtigt, dét, at man kan skrive i bogens margin, og at man kan glædes over synet af en række bøger, man har læst, i reolen. Bøger er også dekoration, noget smukt, som man kan fylde sit hus med. Så der er en stor tiltrækning ved fysiske bøger, og den vil ikke forsvinde. Men den digitale kultur har ændret vores forhold til bøger på andre måder. Produktionen af bøger er ændret, eksempelvis har Amazon gjort det meget nemmere selv at udgive bøger. Før skulle man omkring et forlag og en kritisk redaktør, i dag er det meget nemmere at betale Amazon et beløb, og så har man udgivet sin bog, så der er langt større diversitet på bogmarkedet nu. Men den digitale kultur har også ændret vores opfattelse af, hvad litteratur er, så transmediale fortælleformer nu er mere udbredte. Engang var litteratur adskilt fra film og tv, noget helt anderledes, men nu læser vi jo ofte på en skærm og skifter nemt mellem flere medier. Vores studerende er borgere i en transmedial verden. De har muligvis aldrig læst Jane Austen, men så har de set nogle Austen-film, og denne nedbrydning af grænser mellem kunstarter vil få store konsekvenser.”

Hvordan fremmer man en stærkere læsekultur blandt børn og unge?

”Lige nu understreger vi ofte, hvad litteratur ”betyder” – og det er også vigtigt – men vi skal også tænke på, hvad litteratur ”gør”. Der er stort fokus på, hvordan man eksempelvis fortolker korrekt. I gymnasiet lærer man om synsvinkelskift, plot og ironi, m.m., og det er vigtigt, for litteratur er en kompliceret maskine, og det skal man lære. Og på universitetet lærer man om litteraturens historie – romantik, modernisme, m.m. – og om væsentlige forfattere. Begge sider er vigtige – både formelle analyser og viden om historien. Men vi forsømmer nogle gange dét, der er så indlysende for en professor, men måske ikke for alle andre: Hvorfor skal man egentlig beskæftige sig med litteratur? Hvorfor skal vi læse? Det skal vi, mener jeg, fordi litteratur kan ændre os, præge os for livet, her bliver vi genkendt, og her mister vi os selv, her får vi viden om menneskelige relationer og bliver måske chokerede. Det er både tanke og følelse. Men litterære studier har ikke altid forvaltet begge

sider, fordi man er så optaget af det formelle. Men der skal større fokus på det følelsesmæssige, det, litteraturen gør ved os, og det, vi bruger den til.”

ILDSJÆLE OVER HELE LANDET FREMMER LÆSEKULTUREN

Interview med Ida Jessen, forfatter til en række prisbelønnede børne-, ungdoms- og voksenromaner

---

OM IDA JESSEN

Foto: Mads Teglers

Dansk forfatter til en lang række prosaværker og har oversat flere skønlitterære værker til dansk. Uddannet cand.mag. i litteraturhistorie og massekommunikation fra Aarhus Universitet. Debuterede i 1989 med novellesamlingen *Under sten*. Fik sit folkelige gennembrud med romanen *Den der lyver* fra 2001, der er første bind af Hvium-serien. Modtog De Gyldne Laurbær i 2010 og DR's romanpris for *En ny tid* i 2016. Seneste udgivelse er romanen *Kaptajnen og Ann Barbara* (2020).

Beskriv kort din egen erfaring med digital læsning.

”Jeg læser kun digitalt, hvis jeg ikke kan skaffe bogen på print. Jeg vil kalde min digitale læsning for forbrugslæsning, eksempelvis hvis jeg skal tjekke noget til et foredrag, jeg skal holde, eller hvis jeg skal sidde på en scene med en anden forfatter og hurtigt skal læse noget op, samt i forbindelse med research til mine egne bøger.”

Hvad adskiller læsning på en skærm fra læsning på print?

”Læsning på en skærm er efter min erfaring en meget målrettet læsning. Man får nøjagtig det ud af det, som man regner med. Når man læser på print, derimod, får man altid noget andet og mere ud af det. Ligesom når man går på et bibliotek: man får noget med sig hjem, som man ikke regnede med, og det er afgørende. At sidde foran en skærm er jo de flestes arbejde til daglig. Så det at læse på en skærm, når man ikke er på arbejde, har slet ikke karakter af afbræk eller en ny livssituation. Man er desuden træt i øjnene efter

arbejdsdagen og lukker sig ikke op på samme måde, som man gør med en bog på print. Men når man tager en bog frem fra reolen, sætter sig i den gode stol og laver en situation, så er det noget særligt. Noget andet end arbejde. Her er læsning et frirum, det sted, hvor vi kan sige 'ja' og 'nej' efter vores eget sindelag. Det opnår man, hvis man læser fysiske bøger. Det har ikke den karakter af hastværk, som læsning på en skærm har. På en skærm er blikket låst fast. Med den fysiske bog kan man løfte blikket. Når man læser en fysisk bog, er man en del af livet omkring sig, det er man ikke, når man stirrer på en skærm. Så det at læse fysiske bøger er et frirum og en tilbageerobning af ens egen tid, om det så bare er et kvarter, man sætter sig ned og læser."

Er der i din erfaring som skønlitterær forfatter forskel på læsning af faglitteratur og skønlitteratur på hhv. skærm og print?

"Faglitteratur egner sig bedre til skærm end skønlitteratur, nok fordi faglitteratur også er en form for informationssøgning og har brugskarakter. Men det er, som om bogen ikke eksisterer, når den kun findes digitalt. Derfor læser jeg også kun papiraviser. Det er så vigtigt at sætte sig ned, skabe et rum og have noget fysisk mellem hænderne. Det giver en ro, som ikke findes med det digitale. Med skærmen kan man gøre alt muligt andet end at læse, så der kommer en rastløshed ind, som jeg ikke tror er god for koncentrationsevnen. Desuden beslaglægger det flade lys, der er i skærmen, opmærksomheden og forstyrrer fuldstændig ens egen billeddannelse. Billeder skabes nemlig bedst i mørke, men det flade lys råber på vores opmærksomhed, så indholdet af det, vi læser, ikke fæstner sig."

Hvordan kan man styrke læsekulturen i Danmark?

"Man gør utrolig meget godt på skoler og biblioteker landet over for at styrke læsekulturen. Her ved man godt, at man skal skabe situationer omkring læsningen, at læsning skal finde sted, og så bliver det noget, man gør sammen. Der er så mange forskellige medieformer, der kalder på børnenes opmærksomhed, men den fysiske bog kan intet hamle op med. Og så skal man huske, at der jo altid har været børn, der ikke læser. I min egen barndom i Thyregod, der ikke var en læsende by, var jeg den eneste i klassen, der læste forslugent."

Hvordan ser fremtiden med din erfaring ud for litteraturen i Danmark?

"Jeg må sige, at mit indtryk er, at litteraturen, også børnelitteraturen, tages mere seriøst som kunstform nu end før og anmeldes bredt i etablerede medi-

er. Så fremtiden tegner lys, og det går godt for læsekulturen med et væld af læseklubber og bogklubber og festivaler. Bogens dage er ikke talte, for ildsjæle over hele landet fremmer læsekulturen, og hver gang man har sagt, at ”nu er romanen død”, er der kommet noget nyt.”

MAN KAN IKKE SÆTTE EN LÆSEDAGSORDEN, FØR MAN HAR SOLID VIDEN

Interview med Rachel Röst, forfatter og litteraturformidler

OM RACHEL RÖST

Foto: Robin Skjoldborg

Social entreprenør, forfatter, litteraturformidler og foredragsholder. Har stiftet og ledet www.laesforlivet.dk, der støtter og udvikler udsatte børns og unges læsning ved at samle bøger ind og skabe små biblioteker på institutioner som asylcentre, døgninstitutioner og børnehjem. Rachel Röst har modtaget en bevilling på 6,25 mio. kr. fra Egmont Fondens Spireprogram til videreudvikling og udbredelse af Læse for livets arbejde med at opbygge skræddersyede biblioteker til udsatte børn og unge på krisecentre og døgninstitutioner.

Hvordan påvirker digitaliseringen børns og unges læselyst?

”De børn, som vi kommer ud til, er meget bevidste om betydningen af den trykte bog. De har digitalisering og skærm nok i forvejen. Der er meget pligt-læsning i skolen og meget lidt lystlæsning, og derfor oplever mange børn, at de aldrig har læst en god bog, siger de. I skolen og undervisningen handler det meget om personkarakteristikker og miljøbeskrivelser. Læsning bliver et arbejde. Det ser man også i det udbredte dekret om, at man skal læse 20 minutter om dagen, men det er altså meget svært at læse af lyst med et æggeur tikkende. I stedet kan man sætte kvalitative mål og sige til børnene: ”Læs denne bog på 14 dage for sjov – og du behøver ikke at sige noget om den. Hvad sociale medier angår, trækker de jo mange børn væk, fordi det hele kører på adrenalin og ”likes”. Her udfordres man virkelig på koncentrationen, og det er det modsatte af den forbindelse, man får med stoffet, når man læser over lange stræk.”

Er der her forskel på drenge og piger?

”Ja, især pigerne drages af de sociale medier og de vaner, disse medier fremelsker, og man ser også, at det er pigernes læselyst, der er dalet mest. Hvad drenge angår, er det vigtigt, at de mødes bedre i deres naturlige interesse for faglitteratur, og det synes jeg ikke prioriteres nok i skolen.”

Hvad er fordelene ved den trykte bog efter din erfaring?

”Den store fordel er, at man kan koncentrere sig bedre, og man kan overskue stoffet. Man kan give sig hen til sin egen læsning på en helt anden måde. Og på et bibliotek med dets synlige bogrygge kan man langt bedre gå på opdagelse. Det taktile forsvinder i det digitale. Lydbøger og den trykte bog supplerer i øvrigt hinanden rigtig godt i forhold til børn og unge. Her lærer de fornøjelsen ved at følge en narrativ, men lydbøger, skal man huske, styrker ikke de tekniske læsekompetencer. Og her er træning for mange meget vigtig. Lydbøger er et godt supplement, men kan ikke erstatte den trykte bog.”

Hvad giver læsning eksistentielt set?

”Når vi læser, er vi i et frirum, hvor man kan ånde dybere og slippe væk fra verden. Mange børn vil gerne drømme sig væk, fordi virkeligheden kan blive for besværlig. Den spændende historie er jo også bare at slippe for sin personlighed og være en anden. Det er jo rollespil og eskapisme undertiden at slippe for sig selv, men det er vigtigt at tage udgangspunkt i det enkelte barn og med respekt for skiftende faser. Men man kan også spejle sig i litteraturen og modvirke ensomhed, og derfor ser vi en stor interesse for at læse om andre, der har det som en selv, i bøger om angst eller selvskade eller skilsmisse.”

Hvordan styrker man læsekulturen i Danmark?

”Forskning viser, at når børn og unge skal lystlæse, lytter de til vennerne og til deres mor for at få et godt råd. Så skolebiblioteker bør tilbyde nogle rollemodeller – der er brug for fyrtårne, nogen at se op til. Forældre skal være mere bevidste om deres ansvar. Sidder de selv begravet i deres telefon, gør børnene det samme. En af de ting, der er problematiske, er, at man har lukket så mange biblioteker. Siden 2000 er der lukket 400 biblioteker, så mange har fået langt til en bogsamling. Havde mit eget bibliotek som barn ligget længere væk, var mit liv blevet klart anderledes. Man bør styrke bibliotekerne og bøgeres tilgængelighed. Skolebibliotekerne forsvinder også til en vis grad og gøres til bogløse læringscentre. Så et minimumskrav må være, at man holder op med at undergrave bibliotekerne. Vi har nået smertepunktet for længe siden.”

Hvad tror du, der sker på dette felt i fremtiden?

”Jeg håber, at brugen af det digitale stagnerer. Vi er langt bagud i forhold til, hvordan andre landes børn og unge læser. Vi er virkelig dårlige til at skabe læselyst, og det skal tages op politisk. Og så er ny forskning også vigtig - den er der for lidt af, og man kan ikke sætte en dagsorden, før man har viden.”

BØRN SKAL OPMUNTRES TIL BÅDE AT LÆSE OG SKRIVE

Interview med Kim Fupz Aakeson, forfatter til en lang række børnebøger, ungdomsbøger og filmmanuskripter

---

OM KIM FUPZ AAKESON

Foto: Robin Skjoldborg

Dansk forfatter med debut i 1984 med børnebogen *Hvem vover at vække guderne*. Har siden skrevet både noveller og romaner foruden børnebøger, ofte i samarbejde med illustratoren Cato Thau-Jensen. Tog afgang fra Filmskolens manuslinje i 1996 og har siden skrevet både novelle- og spillefilm. Har desuden virket som dramatiker på bl.a. Aalborg Teater og Radioteatret. I 1990 og 2014 modtog Kim Fupz Aakeson Kulturministeriets børnepris, i 2009 Silas-Prisen og i 2014 Orla-prisen.

Hvordan påvirker digitaliseringen vores læsevaner?

”Alt er meget nemmere med skærmen. Du skal næsten ikke gøre noget. Tryk på knapperne, og alting kommer. Spil belønner dig hele tiden. Og når børn ser, at voksne er på mobilen hele tiden, så gør de det samme. Man kan håbe, at der kommer en form for reaktion, og at vi om en årrække vil se tilbage på denne tid som dengang forældrene sad og røg i bilen når man var på ferie. Så håbet er der, men det er svært at se lige nu. Der er ingen tvivl om, at digitaliseringen medfører ringere koncentrationsevne, det ved vi i film og tv-branchen. Før i tiden skulle plottet i en film gerne gå rigtigt i gang 20-25 minutter inde, nu hedder den 15 minutter eller tidligere, endelig ikke kede, endelig ikke for mange stille stunder, så melder rastløsheden sig, så tjekker man de andre kanaler, er der noget federe?”

Jeg oplever desuden, at man mister fornemmelsen for andre mennesker i rummet, når man er opflasket med det digitale. Man har problemer med behovsudsettelse og ofte med at begå sig socialt. Der kan komme en masse stress, fordi det gnidningsfrie ved det digitale er så vanedannende, alt skal være nemt og hurtigt.”

Hvad er din egen erfaring som forfatter med digital læsning?

”Jeg bruger selv e-bøger til læsning af fagbøger. Jeg læser aldrig skønlitteratur på en e-reader, papiret og det trykte ord tilbyder og kræver noget andet, det er et særligt rum at træde ind i, det er næsten noget ceremonielt, bogen, siderne, papiret, det taktile. Min koncentration og opmærksomhed er en anden når jeg har en bog mellem hænderne.

Faglitteratur handler om at søge information, ikke oplevelse, og det er nemt at finde informationer digitalt. Alt er tilgængeligt. Men på sigt kan det være et problem for os forfattere. Mange af os har jo bibliotekerne som den store kunde, men flere lukker, og læsere er vænnet til, at information er gratis. Der fotokopieres også markant mindre, så her er der også en faldende indtægt for forfattere. Men man skal huske, at forfattere sjældent primært tjener penge på direkte salg i butikker og boghandler. Oplæsninger er meget vigtige, og her er interessen stor. Man kan dog sige, at hvis bogmomsen forsvandt, ville det betyde meget. 32 sider til 200 kroner er virkelig svært at sælge.”

Hvad er fordelene ved at læse trykte bøger?

”Det man får, når man læser, er, at man selv skaber billederne. Det er den store forskel. En film kan også udfordre dig, men slet ikke på samme måde. Der er et element at arbejde ved at læse, der kan være meget tilfredsstillende. Der er en personlig visuel verden, som man bygger op med bogen, mens man læser. Og bogen siger ikke ”pling!”, hver gang der kommer en sms. Når jeg læser digitalt kan jeg hele tiden forstyrres. Det kan man ikke med bogen. Læsning udfordrer den digitale dovenskab, der har så godt fat i børn og unge. Min datter på 11 har ikke kendt til en verden uden iPads, jeg skal slæbe og skubbe hende hen til bøger, men det hænder, at den rigtige historie får fat i hende, og at hun oplever det afkast, det giver at være en læser. Og så er det heldigvis ikke enten eller, det er både og.”

Hvad kan man gøre for at styrke læsekulturen i Danmark?

”Man kan gøre en del. Billige bøger og bedre adgang er nøgleord. Det er jo trist, at biblioteker lukker. Men derudover er det helt oplagte, synes jeg, at

man skal opmuntre børn til ikke bare at læse, men også at skrive. At der i undervisningen er en skriveglæde som supplement til læseglæden. Den, der skriver, læser bedre, får et andet blik på andres tekster, bliver mere bevidst om, hvad der er godt, og hvad der ikke er, virkemidler, metaforer, det gode sprog. Den skrivende kvalificerer sig.

Det er næppe stimulerende for læseglæden, at man SKAL læse 20 minutter om dagen, men vi er nok nødt til at køre noget pisk engang imellem. At få læsende børn er både et ansvar, man må tage på sig som samfund og som forældre. Mine døtre har saftsuseme fået godnathistorie hver evig eneste aften, indtil de selv var habile læsere og ville selv. Læsning er et sprog, en evne, der skal læres på linje med alle de andre ting, vi synes vores børn skal beherske som dannelse, empati, indlevelse, høflighed, tørre fødderne på måtten.

Samfundet må sørge for, at bøgerne er en mulighed, at de er tilgængelige og til at betale, lade være med at nedlægge bogbusser og biblioteker, sørge for at der både er bøger hvor man forventer det og kan forlange det, men vi skal måske også tænke på at placere bøger, hvor ingen venter det, eksempelvis på McDonald's, i venteværelser, i regionaltoget. Bogen skal være tilgængelig på anderledes steder også af hensyn til alle dem, der ikke lige kommer fra et hjem med bøger.”

FREMTIDENS LÆSERE VIL OPFATTE DET SOM FORKERT, HVIS BØGER OG SKRIFTLIGT MATERIALE IKKE ER GRATIS

Interview med Ann Steiner, ekspert i forlagshistorie og nye digitale medier, ansat som lektor ved Lund Universitet.

OM ANN STEINER

Foto: Privatfoto

Lektor ved Göteborgs Universitet, forsker i bogmediets og forlagenes historie. Har blandt andet skrevet om bogklubber i 1970'erne og internetboghandler i nutiden. Hun har blandt andet udgivet bogen *Litteraturen i mediesamhället*.

Hvad er den vigtigste viden om læsning inden for dit område?

”Vedrørende Sverige er brugen af e-bøger og digital læsning generelt i vækst. Især på skoleområdet går det stærkt, og her har corona-situationen skubbet kraftigt på en udvikling, der allerede var i gang. Det får meget store konsekvenser fremover.”

Kan du nævne nogle af disse konsekvenser?

”Med øget digitalisering vil modviljen mod at betale for materialet vokse. Nutidens og fremtidens læsere vil i stigende grad opfatte det som forkert, hvis bøger og skriftligt materiale ikke er gratis. Man er vænnet til - populært sagt - at ”alt er gratis på nettet”, eksempelvis Wikipedia. Uviljen mod at betale for skriftligt materiale får store konsekvenser for forfatteres indtægter. Med den øgede digitalisering af læsningen ser vi en anden tendens: At flere eksempelvis e-bøger af lav kvalitet sendes på markedet. Forlag og udgivere sender bagkataloger og gammelt materiale uændret på markedet. Det er bøger og skriftligt materiale, der ikke er tiltænkt digital brug, og det får konsekvenser. Kvalitet koster nemlig, og det er et potentielt problem, hvis man slækker på kvaliteten i udgivelserne. Også her vil forfattere og deres indkomst påvirkes, for vil man ofre penge på nyt materiale eller hellere genudgive gammelt?”

Er der forskel på måden, hvorpå vi læser skønlitteratur og faglitteratur på skærmen?

”Ja, og derfor er det meget svært at sammenligne indoptagelsen af de to litteraturformer. Skønlitteratur læser man ofte på en skærm, som man har med sig, eksempelvis mobiltelefonen i toget eller en iPad i sengen. Faglitteratur, derimod, læses ofte ved et arbejdsbord ved en stationær pc, og det giver en anden læsesituation. Så dét faktum, at vi dagligt konsumerer digital tekst på forskellige medier, skal man have for øje. Og der er ingen tvivl om, at vi vil se mere af dette, altså den øgede digitale læsning på forskellige platforme, i fremtiden.”

Forudser du, at der kommer en reaktion, hvad digital læsning angår?

”Der kommer ikke et ”backlash” mod digitaliseringen af læsning. Vinylen vendte rigtignok tilbage, men jo ikke på bekostning af Spotify. Men måske findes der en lille reaktion, hvad læsning i private hjem angår, hvor mange stadig foretrækker den trykte bog. Og den trykte bog vil helt sikkert ikke forsvinde. Men i undervisningssektoren går det stærkt, og her vil vi se, at mere og mere foregår digitalt.”

Hvordan skaber man en stærkere læsekultur?

”Man bliver nødt til at iværksætte en vedvarende indsats, hvis man vil have en stærk læsekultur. Man bør hele tiden lave læsekampagner, men man kan aldrig regne med, at arbejdet er gjort. Der kommer hele tiden en ny generation, og det er vigtigt med vedvarende indsatser og kampagner. I Sverige har debatten om, hvordan man får unge til at læse mere, varet i 100 år, og det ændrer sig næppe. Men det er vigtigt, at man læser, for hvis man læser, har man nemmere ved at læse mere. Det hænger sammen.”

Hvor forudser du, at forskning i læsning befinder sig om 10-15 år?

”Det er umuligt at sige, hvor forskningen er i fremtiden, for det afhænger meget af finansieringsviljen. Men der er stor interesse for at forske i læsning og læsekultur, men næsten kun, når det handler om skolen. Den didaktiske forskning er efterspurgt, men der er ikke stor interesse for at forske i læsning generelt i samfundet. Derfor ved vi ikke særlig meget om, hvordan voksne læser. Man har tænkt, at læsningen foregår i skolen, og det er også rigtigt nok, for hvor skal man ellers lære at læse? Men vi ved for lidt om voksnes læsning, og hvordan den fungerer. Og det er en mangel, men kan komme, men igen: vi ved det ikke, for der skal finansiering til.”

DET ER VIGTIGT AT LÆGGE VÆGT PÅ OPLEVELSE, INDLEVELSE OG IDENTIFIKATION

Interview med Ayoë Quist Henkel, lektor ved VIA, læreruddannelsen i Silkeborg og tilknyttet forskningsprojektet ”Reading Between Media”, Aarhus Universitet

---

OM AYOË QUIST HENKEL

Foto: Privatfoto

Ansat i VIA UC og en del af forskningsprojektet ”Reading Between Media” på Aarhus Universitet. Har udarbejdet ph.d.-afhandlingen *Mellemværender. Litteratur for børn og unge midt i en medietid: Intermedialitet, materialitet og litteraturredidaktiske perspektiver*. Forfatter og medforfatter til en række litteraturredidaktiske udgivelser, senest medforfatter til *Grib litteraturen! 50 litteraturredidaktiske greb* (2020), der lægger op til en sanssemæssig og samtalebaseret tilgang til arbejdet med litteratur i grundskolen.

Hvilken viden om læsning er særlig vigtig for dig i din forskning?

”Jeg taler ud fra et skoleperspektiv med særlig interesse for litteratur for børn. ”Læsning” og ”litteratur” er to forskellige fænomener, selv om der også er en stor fælles mængde. Man skal skelne mellem på den ene side læsning som en kompetence, dvs. udvikling af funktionelle læsere, der kan begå sig i samfundet, og på den anden side litteratur som æstetik og kunst, hvad der for mig indebærer opdagelsen af nye verdener og muligheden for at lære sig selv bedre at kende. Der er med andre ord både et demokratisk aspekt og et dannelsesmæssigt eller eksistentielt aspekt i spil, når vi taler om læsning og litteratur. Hvad angår læsning af skønlitteratur, er to vigtige dimensioner det æstetiske og etiske. Dvs. at møde sprogets lyde, rim og rytme, at møde noget andet end sig selv, at leve sig ind i andre mennesker og identificere sig med andre. At finde ud af, at verden ikke er den samme for alle, og at man kan lære om mennesker fra andre tider og med andre livsvilkår – det er også vigtige sider af læsningen af litteratur.”

Hvordan påvirker digitaliseringen børns læsevaner?

”Digitaliseringen er et vilkår, som vi må forholde os til. Den selvfølgelig forbindelse mellem bog og litteratur er ved at blive ophævet. Dermed også sagt, at litteratur findes i andre medier: på pc, på telefonen og i lydbøger. Litteratur er ikke længere kun skrift, men har et slægtskab med billeder og lyd. Men jeg er overbevist om, at udviklingen ikke tager livet af den trykte bog. Det er ikke et enten-eller, men et både-og. Det kræver stor koncentration og fordybelse at lytte til en bog eller at læse på en skærm. For børn kan det være ganske motiverende, hvis en tekst bruger nogle andre æstetiske elementer end vanligt, og det kan have gavnlige effekter for læringen. Børn kan sagtens blive motiverede af grafiske elementer i en tekst. Vi må generelt udvide vores opfattelse af, hvor litteratur kan finde sted. Læsningens vilkår er under forandring.”

Er der forskel på piger og drenge, hvad angår læsning?

”Drenge kan motiveres af digitale tekster, der minder dem om computerspil. De er hurtige til at afkode og bruger de erfaringer, de har fra tekster i forvejen. For piger kan det tage længere tid at komme ind i de digitale universer. Lydbøger er gode til mange piger, for her er der en stemme at forholde sig til. Lytteoplevelsen bliver personlig, og det tiltrækker mange – men selvsagt ikke alle – piger.”

Hvilke nye tendenser i læsemønstre vil du pege på som vigtige?

”Lydbøger har fået litteratur ud til folk, der ellers ikke er særligt læsende. For eksempel har erhvervsgrupper som langturschauffører og rengøringspersonale fået adgang til litteratur, mens de arbejder. Det betyder, at nye grupper kommer til i læsefællesskabet. Der er fordele ved at være mobil, når man indoptager litteratur, frem for kun at sidde stille og læse isoleret. Jeg mener, at det er vigtigt at lægge vægt på oplevelse, indlevelse og identifikation – alt det sanselige – når man læser. Og her er lukningen eller nedprioriteringen af mange skolebiblioteker et problem. Det er et paradoks, at man lukker skolebiblioteker, eller omdøber dem til ”pædagogiske læringscentre”, og samtidig vil styrke læseglæden. Det er, som om man opprioriterer de almindelige didaktiske sider og eksempelvis it-vejledning til fordel for vejledning og formidling af litteratur.”

Hvordan ser du fremtiden, når det drejer sig om at styrke børns læsekultur?

”Jeg kan godt være bekymret for de statslige puljer, for hvor effektive er de? Det er bedre at bruge penge på langvarige uddannelser af litteraturformidlere i daginstitutioner, skoler og biblioteker. Gode rollemodeller er afgørende for en stærk læsekultur. Hvis børn ser deres forældre og/eller lærere læse, vil de selv læse mere.”

Hvad er forskningen efter din opfattelse optaget af om 10-15 år?

”Man har ofte i litteraturundervisningen i skolen lagt vægt på formelle egenskaber og evnen til at bruge faglige begreber. Men jeg mener, at det er meget bedre at prioritere den sanselige værdi ved litteraturen, så det ikke hele tiden er noget med at finde et tema og budskab og kunne lave miljø- og personkarakteristikker, men også give plads til fordybelsen og læseglæden. Og det med at læse 20 minutter om dagen er ikke nødvendigvis særligt motiverende. Læsning behøver slet ikke at være noget individuelt, men kan sagtens være mere socialt og kollektivt – især i en skolekontekst. Det at kunne dele læseoplevelser med andre er også en del af læseglæden. Hvordan man læser med andre medier, ved vi ikke nok om. Her kan en fremtidig satsning ligge. Om 10-15 år vil vi være optagede af et mere udvidet litteraturbegreb (det forhold, at litteratur findes flere steder end i den trykte bog, red.). Digitaliseringen er et vilkår, men det betyder ikke, at den papirbårne bog dør. Men det er generelt ikke nogen god idé at droppe trykte bøger i skolen ud fra økonomiske hensyn. Mange børn vil stadig gerne have den fysiske bog og er glade for dens taktile kvaliteter.”

MAN BØR TAGE AFSÆT I ELEVEN S EGEN OPLEVELSE AF DET LITTERÆRE VÆRK

Interview med Stig Toke Gissel, leder af Nationalt Videncenter for Læremidler og tilknyttet Center for Anvendt Forskning i Pædagogik og Samfund.

OM STIG TOKE GISSEL

Foto: Jimmi Michelsen

Lektor i dansk med særligt fokus på mediedidaktik, digitale og analoge læremidler og læse- og skriveundervisning. Har udarbejdet ph.d.-afhandling om udvikling og effektmåling af digitalt læremiddel til læseundervisning i 2. klasse, arbejder med at udvikle forskningsdesign, som kan skabe relevant, anvendelig og ny viden om brug af læremidler og undervisning. Leder af Læremiddel.dk med fokus på, hvordan brugerne anvender læremidler, samt hvilken effekt brugen af læremidler har i forhold til læring.

Hvad er den vigtigste viden for dig i din professionelle beskæftigelse med læsning?

”Det er vigtigt at skelne mellem lystlæsning og læseundervisning. Når man læser for lystens skyld, er den trykte bog en klar fordel. Barnet kobler af og sætter sig et dejligt sted i hjemmet, hvor der er mulighed for fordybelse. Men i læseundervisningen kan de digitale formater noget, som det analoge ikke kan. Taler vi om skolen, er der for mit vedkommende størst forventning til de muligheder, der ligger i det digitale.

Problemet i den forskning, jeg kender til, er, at man ikke ser helheder. Det analoge format har mange fordele, for eksempel overskuelighed og mindre distraktion undervejs. Men det digitale har mange flere udnyttelsesmuligheder, så eleven kan arbejde på andre måder end de gængse. Det er et både-og, og jeg er ked af de ensidige debatter, der postulerer, at det ene er bedre end det andet.”

Hvordan vil du beskrive positionerne inden for dit forskningsområde?

”Forskningsområdet omkring begynderlæsning er polariseret. På den ene side er man kvantitativt orienteret og betoner, at der er god evidens for en systematisk og fonetisk tilgang til begynderlæseundervisning. På den anden

side – lyder kritikken – risikerer man med denne tilgang at gøre læsning for formfokuseret og med blikket rettet på det rent tekniske.”

Hvad er dit eget bidrag til denne debat?

”Jeg har lavet et digitalt værktøj, der er mere meningsføgende og inddrager flere aspekter af begynderlæsningen. Meget af den gængse læseforskning er en slags ”puzzle solving”, hvor man tester delaspekter af læsningen og så at sige fjerner sig fra klasseværelset. Dette er en del af læseforskningen, der beskæftiger sig med praksisrettede løsninger. Jeg arbejder mere designbaseret med et læremiddel, der skal fungere i undervisningen, og som blandt andet træner afkodningsfærdigheder. Det er en ”nudging”-proces, hvor eleven måske læser en svær tekst for at finde mening i den uden at kunne afkode det hele på egen hånd. Denne tilgang viser sig at være en fordel i forhold til læseforståelse.”

Hvordan påvirker digitaliseringen børns læsevner og -vaner?

”Koncentrationsevnen påvirkes efter alt at dømme af den øgede digitalisering. Det må være nemmere at samle sig om det analoge materiale. Der er simpelthen færre distraktioner, der byder sig til. Drengene læser mindre end piger, og skoleelever læser mindre og mindre i fritiden, og elever fra udfordrede sociale baggrunde læser mindre. Det ved vi alt sammen. Derfor er forsøg med, som man tidligere har gjort, at sende litteraturpakker ud til udfordrede familier, en god idé. Det er langt bedre at bruge gulerod frem for at svinge piskeren, og det sker, når man bringer trykte bøger ud.”

Hvad kan man ellers gøre for at styrke læsekulturen?

”Tilgængelighed er en af de vigtigste faktorer, ligesom det er afgørende, at børn har gode rollemodeller, eksempelvis forældre. Eleverne vil egentlig gerne læse, viste en amerikansk survey-undersøgelse. Der er bare nogle andre ting, de hellere vil. Selv om de med den generelle velstandsstigning har adgang til bøger, som ikke længere er en sjældenhed længere i mange hjem, er der alligevel meget andet, der trækker. Og dette er noget helt nyt i læsningens historie. I min egen barndom var pc-spil jo elendige. Der var ingen konkurrence. Jeg vekslede mellem bøger og tegneserier, som dengang var det frække og det, man tordnede imod. Men i dag er paletten bare vildt meget større. Mine børn læser jo ikke tegneserier, så meget har rykket sig. Den ked-somhed, der kan være nødvendig for at komme i gang med at læse, har man

ikke mere. Men de voksne kan gøre meget. Det handler meget om, hvordan de selv læser, og hvordan de interagerer med børn om læsning. I stedet for en iPad i bilen kan man tage en bog med. Man kan lægge bøger på overraskende steder – toilettet, eksempelvis.”

Hvad kan skolerne gøre bedre?

”Man bør i højere grad tage afsæt i elevernes egne oplevelser af det litterære værk i stedet for at haste hen til det formelle og analysen - alt det skoleagtige. Man bør i stedet lade oplevelsen være fundamentet for beskæftigelsen med litteratur. Den sanselige oplevelse frem for den analytiske tilgang kan stimulere læseglæden, så læsning bliver en eksistentiel dialog mellem elev og bog i et fortolkningsfællesskab.”

MAN LÆSER GENERELT MERE END FØR, MEN MANGE LÆSER OGSÅ MERE OVERFLADISK

Interview med Albert Gjedde, hjerneforsker, Københavns Universitet

---

OM ALBERT GJEDDE

Foto: Privatfoto

Professor emeritus i neurobiologi og farmakologi ved Københavns Universitets sundhedsvidenskabelige fakultet og tidligere institutleder ved Institut for Neurovidenskab og Farmakologi. Forfatter til en mængde bøger og artikler om forskellige aspekter ved hjerneforskningen.

Hvad er den vigtigste viden om læsning inden for dit område lige nu?

”Hovederfaringen er, at læsning som sådan ikke er faldet – den samlede volumen af læsning er faktisk steget. En række tekster er blevet langt mere tilgængelige, herunder digitaliserede tekster, som man nu kan læse på en ”reader” uden at skulle anskaffe materialet som fysisk bog. Dertil er der sket

en stigning i udbredelsen af lydbøger, mens omfanget af læsning af den trykte bog er faldet. Hvad lydbøger angår er der næsten ikke nogen viden om forskellen på at læse en trykt bog og lytte til en bog.”

Hvordan påvirker digitaliseringen vore læsevaner; falder koncentrationsevnen eksempelvis?

”Man kan ikke sige, at koncentrationsevnen falder af at læse på en skærm. Man kan heller ikke dokumentere, at evnen til at indoptage lange tekster er svækket med digitaliseringen. Den amerikanske forsker Virginia Clinton har i 2019 offentliggjort en rapport, der viser, at 90% af uafhængige direkte forsøg viser, at læsere lærer bedre ved læsning fra papir end fra skærm, bl.a. fordi de ikke læser så hurtigt. Det har åbenbart også noget at gøre med lyskildens dynamik, som tenderer til at gøre læsningen bedre fra papir, men forskellen gælder tilsyneladende først og fremmest faglitteratur, da indtagelse af skønlitteratur fra papir tilsyneladende ikke har fordele, der kan dokumenteres. Problemet er også, at de pågældende undersøgelser af læsning af faglitteratur ikke tager højde for de mange muligheder for yderligere indsigt og søgning, som skærme i princippet tilbyder.

Den amerikanske forsker John S. Hutton har undersøgt fordele ved boglæsning og det modsatte ved skærmlæsning med magnetiske resonansskanninger, som viser en betydelig udvikling af nerveforbindelser (den såkaldte hvide substans) mellem hjernens områder hos førskolebørn, som læser eller får oplæst bøger, i forhold til førskolebørnehavebørn, som læser fra skærme. Huttons forskning har også vist ringere sproglige evner hos ”skærmbørnene” i modsætning til ”bogbørnene”.

Mere generelt kan man sige, at omfanget af læsning af trykte bøger er faldet. 70 procent læser stadig trykte bøger, og 30 % læser på en skærm, og det tal er stigende. Før læste man op til 12 bøger om året, men det tal er faldet til nu kun fire trykte bøger om året. Flere unge foretrækker e-bøger. Man forudså nok i digitaliseringens første tid, at læsningen af trykte bøger ville falde hurtigere, og det er nok overraskende, at det ikke er sket. Det er også interessant, at der er en stigning i antallet af mennesker, der hører lydbøger.”

Hvilke områder af læsning vil du tro præger forskningen om 10-15 år?

”Digitale medier vil helt klart blive en større del af forskningen. Mere og mere faglitteratur læses og behandles på en skærm. Der er et vist pres for ikke at printe. Om 15 år vil artikler og fagbøger på print være betydeligt reduceret. Det er langt nemmere at søge på en skærm. Jeg forudsiger, at antallet af mennesker, der læser bøger på print, vil falde i fremtiden. Fremtiden

tilhører e-bøger. Det er hurtigere at læse digitalt, men der er også klart, at man ansføres til at springe mere over, når man læser digitalt.

Under pandemien er studerende fra hele verden flyttet fra klasseværelse til fjernundervisning online. Mange har udskiftet papir med websteder og digitale medier. Nu viser det sig, at skrift er lettere at forstå end digitale medier. Læsning fastholder opmærksomheden bedre end skærme, hvilket Anne Mangel, professor ved universitetet i Stavanger har forsket i. Det er åbenbart mere oplysende at læse på papir end at reagere på digitale påvirkninger, der ikke kræver den samme opmærksomhed. Skrift er visuelt mindre krævende end digitale medier, som indbyder til hastværk uden fuld tilegnelse. Undersøgelser viser, at digitale medier kan føre til overmod. Forskerne er enige om, at digitale medier kan bruges til hurtigt at skabe overblik, men længere eller vanskeligere tekst læses bedst på tryk. Bl.a. Singer Trakhman fra University of Maryland har undersøgt studenters forståelse af digitale og trykte udgaver af de samme artikler. De studerende overså flere detaljer, når teksten blev læst på en skærm.”

Ser du problemer i denne udvikling?

”Et af problemerne er, at volumen med digitaliseringen simpelthen vokser. Der vil i de kommende år opstå et behov for en metode til at skære ned. Tekster vokser uhæmmet nu, man lægger nemt en masse til sin tekst, men ingen har energi til at skære ned og fra. Det er meget nemmere at få fat i tekster nu. Før skulle man holde et tidsskrift eller købe en fagbog. Langt mere er tilgængeligt nu. Det har betydet en udtalt volumenstigning, så mange oplever med rette, at der er langt mere at forholde sig til. Man læser generelt mere end før, men mange læser også mere overfladisk end tidligere.

Digitale medier forringer forståelsen, især for længere og mere komplekse tekster, måske fordi hjernen behandler informationen hurtigere og mindre grundigt på et skærmmedium. I fremtiden bliver vi måske værre til at bruge digitale medier. Anne Mangel og Singer Trakhman er dog enige om, at vi ikke skal udrydde de digitale medier. I stedet skal vi vælge medium med stor omhu. Vi skal overveje situationen, når vi vælger vores læsemedium i forhold til formålet. De foreslår faktisk at bruge noter i et større og større omfang, måske endda helst i form af håndskrift, som tilsyneladende giver en bedre hukommelse. Vi skal ikke undervurdere papir og blæk.”

Hvordan kan man styrke læsekulturen i Danmark?

”I forhold til, hvordan man fremmer læsekulturen er det vigtigt at notere, at det går i den rigtige retning. Generelt læses der mere og mere, men ikke på

samme måde. Der er langt større interesse for at læse end jeg kan huske fra min barndom. Stigningen skyldes e-bøger. Hvorfor det? Hvem siger det?? Jeg er ikke på det hold eller den linje, der mener, at der et problem. Der udgives både trykte og digitale bøger i højere omfang end før – se bare på antallet af bøger om den amerikanske præsident, der jo er eksploderet.”

LITTERATUROVERSIGT

Litteraturoversigten indeholder den vigtigste teoretiske litteratur fra rapportens 4 kapitler. Oversigten følger kapitlerne, og gentagelser forekommer derfor.

Kapitel 1 tendenser i børns, unges og voksnes læsevaner

Bogpanelet *Bogen og litteraturens vilkår 2019. Bogpanelets årsrapport*, København. Hentet på https://slks.dk/fileadmin/user_upload/SLKS/ServiceMenu/Om_styrelsen/Raad_naevn_og_udvalg/Bogpanelet/Bogen_og_litteraturens_vilkaar_2019.pdf

Bogpanelet *Bogen og litteraturens vilkår 2020. Bogpanelets årsrapport*, København. Hentet på https://slks.dk/fileadmin/user_upload/SLKS/ServiceMenu/Om_styrelsen/Raad_naevn_og_udvalg/Bogpanelet/Bogen_og_Litteraturens_vilkaar_2020.pdf

Bilde Rasmussen, Marie (2017) *Læsning i tal. Metoder og resultater fra udvalgte internationale læseundersøgelser*. København: Bog- og litteraturpanelet. Hentet på https://slks.dk/fileadmin/user_upload/0_SLKS/Dokumenter/Litteratur/Laesning_i_tal.pdf

Boghandlerforeningen *Danskernes bogindkøb 2020*, København. Hentet på <https://boghandlerforeningen.dk/wp-content/uploads/2016/08/danskernes-bogkoeb-resultater-2020.pdf>

Gran, Anne-Britt; Kristensen, Linn-Birgit Kampen; Røssaak, Eivind; Sverdljuk, Jana; Furseth, Peder Inge; Alm, Kristian & Moreno, Valentina (2020) *Bokforbruk, bibliotek og lesing i digitale tider*. DnD-rapport nr. 4. Oslo: BI Centre for Creative Industries.

Hansen, Stine Reinholdt; Gissel, Stig Toke og Puck, Morten Rasmus (2018) *Børns læsning 2017. En kvantitativ undersøgelse af børns læse- og medievaner*. København: Tænketanken Fremtidens Biblioteker.

Mejding, Jan, Neubert, Katja, & Larsen, Randi (2017). *PIRLS 2016. En international undersøgelse om læsekompetence i 3. og 4. klasse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Nordicom *Mediebarometern* (2019) Göteborg: Göteborgs universitet. Hentet på https://www.nordicom.gu.se/sv/system/tdf/publikationer-hela-pdf/mediebarometern-2019-web_0.pdf?file=1&type=node&id=40714&force=0

Statistisk sentralbyrå *Mediebarometer* (2019) Hentet på https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/_attachment/421056?ts=172e54b5538

Nordlund, Anna & Svedjedal, Johan (2020) *Läsandets årsringar. Rapport och reflektioner om läsningens aktuella tillstånd i Sverige*. Stockholm: Svenska förläggareföreningen Ek för.

Slots- og kulturstyrelsen *Folkebiblioteker i tal 2019*, København. Hentet på https://slks.dk/fileadmin/user_upload/SLKS/Omraader/Kulturinstitutioner/Biblioteker/Biblioteksstatistik/Folkebiblioteker_i_tal_2019.pdf

Tornhøj Christensen, Vibeke (red.) (2019). *PISA 2018 Danske unge i en international sammenligning*. København: VIVE – Viden til Velfærd, Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Kapitel 2 læsning i en tid med digitalisering

Balling, Gitte (2017) Unges læsning i en digital tidsalder. Om unges holdninger til og oplevelser med læsning på skærm og papir. *Learning Tech*, 2(3), 56-84.

Clinton, Virginia (2019) Reading from paper compared to screens: A systematic review and meta-analysis. *Journal Research of Reading* 42(2):288-324.

Delgado, Pablos et al (2018) Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational Research Review* 25:23-38.

Hayles, N. Katherine (2007) Hyper and Deep Attention: The Generational Divide in Cognitive Modes. *Profession*, 13: 187–199.

Hillesund, Terje (2010) Digital reading spaces: How expert readers handle books, the Web and electronic paper. *First Monday*, 15(4-5).

Mangen, Anne & Kuiken, Don (2004) Lost in an iPad: Narrative engagement on paper and tablet. *Scientific Study of Literature* 4:2, 150-177.

Mangen, Anne, Walgermo, B. R., & Brønnick, K. (2013) Reading linear texts on paper vs. computer screens: Effects on reading comprehension. *International Journal of Educational Research*, 58, 61-68.

Mangen, Anne, Olivier, Gérard, & Velay Jean-Luc (2019) Comparing Comprehension of a Long Text Read in Print Book and on Kindle: Where in the Text and When in the Story? *Front. Psychol.* 10:38.

Van der Weel, Adriaan (2011) *Towards a digital order of knowledge*. Manchester and New York: Manchester University Press.

Wolf, Maryanne (2018) *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. London: HarperCollins.

Kapitel 3 læsningens betydning for menneske og samfund

Billington, Josie (ed.) (2019) *Reading and Mental Health*. Palgrave Macmillan, Cham.

Brinkmann, Svend: Brug af litteratur kulturpsykologisk set. Anne-Marie Mai (red.) *Litteratur i brug*. Hellerup: Forlaget Spring.

Bruner, Jerome (1997) *Utdanningskultur og læring*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Bruner, Jerome (2002) *Making Stories. Law, Literature, Life*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press.

Castles, A., Rastle, K., & Nation, K. (2018) Ending the reading wars: Reading, acquisition from novice to expert. *Psychological Science in the Public Interest*, 19, 5-51.

Dowrick C, Billington J, Robinson et al. (2012): Get into Reading as an intervention for common mental health problems: exploring catalysts for change. *Medical Humanities* 2012; 38:15-20.

Felski, Rita (2008) *Uses of Literature*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Felski, Rita (2020) *Hooked: Art and Attachment*. Chicago: University of Chicago Press.

Hansen, Thomas Illum (2011) *Kognitiv litteraturdidaktik*. København: Daneklærerforeningens Forlag.

Tornhøj Christensen, Vibeke (red.) (2019). *PISA 2018 Danske unge i en international sammenligning*. København: VIVE – Viden til Velfærd, Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Wolf, Maryanne (2018) *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*, London: HarperCollins.

Mangen, Anne, Olivier, Gérard, & Velay Jean-Luc (2019) Comparing Comprehension of a Long Text Read in Print Book and on Kindle: Where in the Text and When in the Story? *Front. Psychol.* 10:38.

Nussbaum, Martha (1995) *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life*. Boston: Beacon Press.

Nussbaum, Martha (1998) *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Harvard: Harvard University Press.

Persson, Magnus (2007) *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Lund: Studentlitteratur.

Persson, Magnus (2012) *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.

Rosenblatt, Louise M. (1995) *Literature as Exploration* [1938]. New York: Modern Language Association.

Steenberg, Mette (2013) Litteratur som behandling eller estetisk praksis? *Månedsskrift for praktisk lægegering*. s. 836-842 7.

Sumara, Dennis J. (2002): *Why reading literature in school still matters. Imagination, interpretation, insight*. Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Wolf, Maryanne & Barzillai, Mirit (2009) The Importance of Deep Reading. What will it take for the next generation to read thoughtfully – both in print and online? *Educational Leadership*, 66(6), 32-37.

Wolf, Maryanne (2016) *Tales of Literacy for the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.

Kapitel 4 læsning og empati

Bal, P. M., & Veltkamp, M. (2013) How does fiction reading influence empathy? An experimental investigation on the role of emotional transportation, *PloS one*, 8(1).

Billington, Josie (red.) (2019) *Reading and Mental Health*, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Dodell-Feder, D., & Tamir, D. I. (2018). Fiction reading has a small positive impact on social cognition: A meta-analysis. *Journal of Experimental Psychology: General*, 147(11), 1713–1727.

Juhl Rasmussen, Anders & Wohlmann, Anette (2018) Narrativer og empati. Brugen af litteratur i narrativ medicin. Anne-Marie Mai (red.) *Litteratur i brug*. Hellerup: Forlaget Spring.

Jurecic, Ann (2011) Empathy and the Critic. *College English*, vol. 74, no. 1, 2011, pp. 10–27. *JSTOR*.

Keen, Suzanne (2007) *Empathy and The Novel*. Oxford: Oxford University Press Inc.

Kidd, David C. & Castano, Emanuel (2013) Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science*, 342, 377-380.

Koopman, Eva Maria & Hakemulder, Frank (2015) Effects of Literature on Empathy and Self-Reflection: A Theoretical-Empirical Framework. *Journal of Literary Theory*, Vol. 9, Issue 1, Pages 79–111.

Panero, M.E. et al. (2016): Failure to Replicate Methods caused the Failure to Replicate Results. *Journal of Personality and Social Psychology*, 112(3), 5-8.

Nussbaum, Martha (1998) *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Harvard: Harvard University Press.

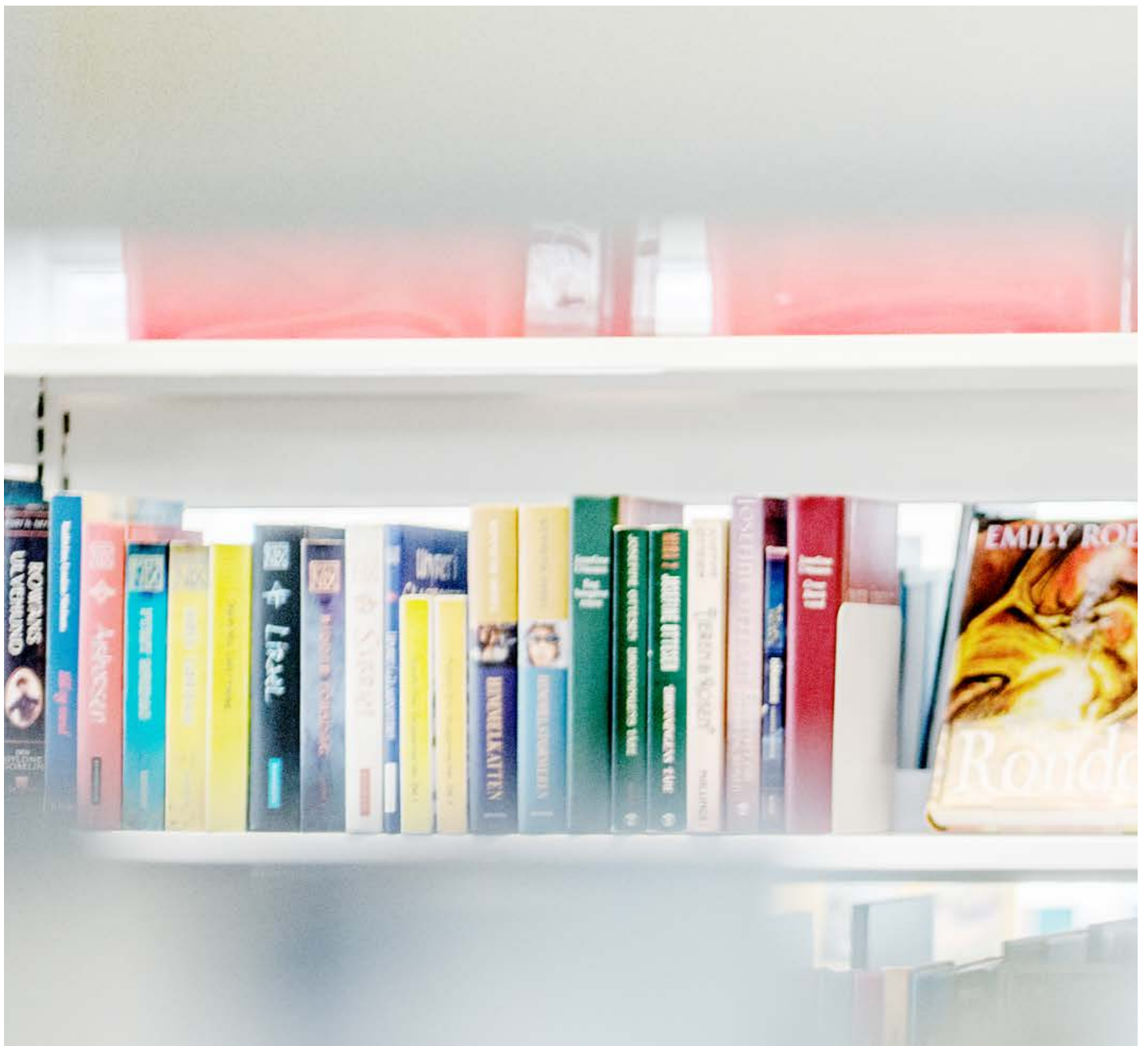
Videnskab.dk (2017) En god bog er alligevel ikke en hurtig empati-booster. Hentet på <https://videnskab.dk/kultur-samfund/en-god-bog-er-alligevel-ikke-en-hurtig-empati-booster>

Charon, Rita et al (2017) *The principles and practice of narrative medicine*. Oxford: Oxford University Press

Elf, N. & Hansen, T.I. (red.) (2017) *Hvad vi ved om undersøgelsesorienteret undervisning i dansk. Og hvordan vi kan bruge denne viden til at skabe bedre kvalitet i danskfagets litteraturundervisning i grundskolen*. Odense: Læremiddel.dk – Nationalt videncenter for læremidler. Hentet på <https://laeremiddel.dk/wp-content/uploads/2017/12/Forundersøgelse-delrapport-2-dansk.pdf>)

Whitehead, Ann (2017) *Medicine and Empathy in Contemporary British Fiction: A Critical Intervention in Medical Humanities*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Zahavi, Dan (2014) *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford: Oxford University Press.

Kontakt Bogpanelets sekretariat på: jnje@kum.dk